

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Usuteaduskond

Martin Jüri Sihvre

**Tehisaru rakenduste ChatGPT, Copilot ja Grok kasutamine
Vana Testamendi psalmide eestikeelses eksegeesis, Psalmi 72
näitel**

Bakalaureusetöö

Juhendaja
Urmas Nõmmik (dr. theol. habil.)

Tartu 2026

Sisukord

Sissejuhatus	4
Metoodika	6
1. TI rakendused	7
1.1. ChatGPT	7
1.2. Copilot	8
1.3. Grok	8
2. Tehisintellekti kasutamine piibliteaduses	10
3. Eksegeetiline teaduskirjandus.....	12
4. TI-de koostatud tekstide analüüs	13
4.1. ChatGPT	13
4.2. Copilot	15
4.3. Grok	16
5. TI-de tõlgendus võrreldes kommentaatorite tõlgendustega.....	19
5.1. Psalmi 72 struktuur.....	19
5.2. Psalmi 72 teoloogiline sõnum	20
5.3. Iga stroofi tähendus/sisu	22
5.4. Psalmi 72 tekkelugu	26
5.5. Tehisarude kommentaarid.....	27
6. Järeldused	30
Kokkuvõte	32
Bibliograafia	34
Summary.....	36
Lisa 1. Psalmi 72 tõlge	38
Lisa 2. ChatGPT 1. analüüs	40
Lisa 3. ChatGPT 2. analüüs	44
Lisa 4. ChatGPT 3. analüüs	48
Lisa 5. Copilot 1. analüüs	53
Lisa 6. Copilot 2. analüüs	57
Lisa 7. Copilot 3. analüüs	62
Lisa 8. Grok 1. analüüs.....	66

Lisa 9. Grok 2. analüüs.....	71
Lisa 10. Grok 3. analüüs.....	75
Annotatsioon.....	79
Lihtlitsents töö avaldamiseks.....	80

Sissejuhatus

Tehisintellektide kiire areng on kaasa toonud märkimisväärsed muutusi nii tekstide koostamises kui ka praktilises tekstianalüüsimises. Sellest on mõjutatud ka piiblitõlgendamise ja eksegeetika valdkond. Üha enam kasutatakse erinevaid tehisintellektide baasil toimivaid rakendusi abivahenditena piiblitõlgendamiseks ning analüüsimiseks. Kasutajatele on kättesaadavaks muutunud mitmete keelemudelite põhised tehisaru rakendused nagu ChatGPT, Copilot ja Grok, mis pakuvad tekstide analüüsi, kokkuvõtete tegemise ning akadeemiliste tekstide genereerimise võimalust.

Suured keelemudelid on võimelised koostama sidusaid ja sisukaid tõlgendusi väga erinevatest tekstidest, sealhulgas religioossetest tekstidest. See tekitab küsimuse, millisel viisil suhestuvad TI-põhised analüüsid klassikalise akadeemilise piiblieksegeesia ning millised on nende lähenemiste sarnasused ja erinevused.

Bakalaureusetöö keskendub Psalmi 72 analüüsimisele, uurides, kuidas ülal nimetatud tehisaru rakendused seda psalmi tõlgendavad ning kuivõrd nende tõlgendused kattuvad akadeemiliste kommentaaridega või lahknevad neist. Võttes arvesse autoriteetsete eksegeetide tõlgendusi, püüab töö vastata allpool olevatele küsimustele:

1. Kuidas analüüsivad ChatGPT, Copilot ja Grok Psalmi 72?
 - a) Kas TI-d analüüsivad psalmi struktuuri ja kuidas?
 - b) Kas ja kuidas tõlgendavad TI-d psalmi teoloogilist sõnumit?
 - c) Kas TI-d kommenteerivad psalmi salm-salmi haaval?
 - d) Mitmeks stroofiks nad psalmi seejuures jagavad?
 - e) Mis tähenduse nad igale stroofile annavad?
 - f) Millist kirjandust/allikaid kasutavad TI-id psalmi analüüsimiseks?
2. Kas TI-de analüüsid erinevad akadeemilistest psalmikommentaaridest?
 - a) Kuidas analüüsivad kommentaatorid psalmi struktuuri, teoloogiat jne võrreldes tehisintellektidega?
 - b) Kas TI-d kirjeldavad psalmi tekkelugu ja kuidas käsitlevad seda kommentaatorid?

Esimene küsimus, koos alaküsimustega, keskendub iga kolme TI tõlgendusele. Sellega uuritakse, kas TI-d võtavad alaküsimustes mainitud aspekte oma analüüsides arvesse või mitte ning milliseid allikaid nad kasutavad oma analüüside koostamiseks. Kuna TI-d koostavad oma analüüsi, lähtudes neile kättesaadavatest allikatest, pööratakse TI-de

viidatud allikatele kriitilist tähelepanu, et välja selgitada, kas kolm TI-d kasutavad oma analüüsides akadeemiliselt aktsepteeritavat materjali. Teine küsimus, koos alaküsimustega, keskendub võimalikele erinevustele ja sarnasustele, mis kommentaatorite ja TI-de analüüsides esile tulevad.

Teise osa lõpus võrreldakse TI-de analüüse akadeemiliste psalmikommentaari-dega, et tuvastada võimalikud erinevused ja kattuvused. Selle raames uuritakse, kuidas akadeemilised kommentaatorid käsitlevad Psalmi 72, milliseid rõhuasetusi nad esile toovad ning millele keskenduvad. Samuti analüüsitakse aspekte, mida TI-d oma analüüsides välja tõid ja mida kommentaatorite tõlgendustes ei leidu ja vastupidi.

Analüüsitavaks piiblitekstiks on valitud Psalm 72. Tegemist on piibliteaduses ühe aktiivsemalt uuritava ja teoloogilise arutelu all oleva piiblipsalmiga, millel on eriline tähendus nii judaismi kui kristluse teoloogias. Psalmil on mitmekihiline tekkelugu ning oluline tähendus Messia ideede ning vaestesse suhtumise kontekstis. Psalmi olulisus erinevates teoloogilistes kogukondades suurendab võimalust erinevate perspektiivide/tõlgenduste esinemiseks TI-de koostatud tekstides.

Metoodika

Metoodiliselt tugineb uurimus võrdlevale tekstianalüüsile ja eksegeetilistele meetoditele. Töös antakse kolmele tehisaru (edaspidi „TI“) rakendusele (ChatGPT, Copilot ja Grok) ülesandeks koostada Vana Testamendi Psalmi 72 eestikeelne eksegeetiline analüüs. Kuna samale küsimusele (prompt) vastates võivad tulemused erineda, lastakse koostada kolm eraldi analüüsi (leitavad lisades). Veendumaks, et kõik kolm teksti oleksid koostatud teiste tekstide suhtes neutraalsest perspektiivist, on kõigil TI-del „mälu“ funktsioon välja lülitatud, mistõttu ei kasuta tekstirobotid oma analüüside koostamisel varasemalt nende keskkonnas koostatud tekste/vestlusi. Samuti on kõik analüüsid lastud koostada eraldi „vestlusakendes“.

ChatGPT, Copilot ja Grok on valitud uurimusse, kuna need on võimelised analüüsima piiblitekste, suudavad luua eestikeelset teksti ning neid kasutatakse sagedasti abivahenditena teadustöös ning ülikooli õppetöös, sealhulgas eksegeetika vallas. Samuti on nad tudengite seas populaarsed abivahendid. Kõigi TI-de puhul kasutatakse tasuta (ingl *free*) versiooni. Copiloti puhul katsetas autor ka tasulist versiooni Microsoft Wordi keskkonnas. Tulemused erinesid oma kvaliteedi poolest, tasuta versioon oli parem kui tasuline, mistõttu kasutatakse töös tasuta versiooni.

Uurimistöö on jagatud kaheks osaks: töö esimeses pooles tutvustatakse kolme TI rakenduse tausta ning varasemat tehisintellekti kasutust piibliuurimises. Teises osas uuritakse kõigi TI-de kirjutatud tekste ning seda lähtudes uurimisküsimustest. Neid võrreldakse kommentaatorite tõlgendustega.

Kõikidele TI-dele esitati küsimus: „Soorita eksegeetiliselt põhjalik analüüs tekstile Psalm 72. Kirjuta lõppu kasutatud allikate loetelu“. Küsimuse koostamisel taheti, et TI-d keskenduksid vastamisel psalmi täisanalüüsile ning esitaksid viiteid kasutatud materjalidele. NB! Küsimuse muutmise, teisiti sõnastamise korral vastused ja nende kvaliteet muutuvad.

Tulemusi analüüsitakse lähilugemise abil, keskendudes sellele, kas ja kuidas vastasid TI-d uurimisküsimustele. Tekstidest tuuakse välja olulised märksõnad ning tähelepanekud, ühtlasi analüüsitakse olulisi detaile. Kriitilist tähelepanu pööratakse viidatud allikate aktuaalsusele ning tõsiseltvõetavusele akadeemilise eksegeetika kontekstis.

1. TI rakendused

1.1. ChatGPT

ChatGPT on vestlusrobot, mis suudab anda üksikasjalikke vastuseid otsingureale esitatud küsimustele. ChatGPT on näidanud oma tugevust mitme võõrkeele kasutamises ja teksti kirjutamises, ülesannete täitmises, masintõlkimisel ja koodi loomisel (Wu *et al.* 2023, 1). Kõige märkimisväärsimate mudelite hulka kuuluvad ChatGPT 3.5 ja ChatGPT 4.0. ChatGPT seeria on OpenAI suur edusamm tehisintellekti vallas (Wangsa *et al.* 2024, 7).

GPT-d (ingl *Generative Pretrained Transformer*) tutvustati esmakordselt Ameerika Ühendriikides tehisintellekti uuriva asutuse OpenAI poolt 2018. aastal. Tegemist on keelemudeliga, mis kasutab süvaõppe tehnikaid inimkeele sarnase teksti loomiseks. OpenAI treenis TI-d suurte tekstiandmete peal, mis on viinud selleni, et ChatGPT on suuteline koostama sidusaid vastuseid erinevatele küsimustele (Ollivier *et al.* 2023).

Esimesena arendatud mudel kandis nime GPT-1, millele järgnes 2019. aastal uuem mudel GPT-2, mis oli veelgi suurem ja võimsam, olles võimeline koostama terveid artikleid ja täitma mitmeid keelelisi ülesandeid, näiteks tõlkimine ning kokkuvõtete loomine erinevatest tekstidest (*Ibid.*). Erinevate GPT-de võimekust mõõdetakse parameetrites¹. Näiteks ChatGPT 3.5-l on 175 miljardit parameetrit. Arvatavalt on OpenAI erinevad TI versioonid kasvanud aastate jooksul oma võimekuse poolest 175 miljardilt parameetrit kuni 1,76 triljonini, kui mitte rohkem (Wangsa *et al.* 2024, 7).

ChatGPT on kõrgelt arenenud keelemudel, millel on mitu tugevust, mis muudavad selle kasulikuks teadusprojektide kirjutamisel. Üks nendest oskustest on koostada kontekstuaalselt asjakohaseid vastuseid ja selget ning sidusat teksti. Lisaks on seda treenitud suure hulga tekstiandmete, sealhulgas teadusliku sisuga, mis võimaldavad TI-l mõista teadusterminoloogiat (Ollivier *et al.* 2023).

Sellel on siiski teadustöös oma piirid. Kuna TI vastamistehnika põhineb tema treeningandmete statistilistel mustritel, võib tulemuseks saada kallutatud või ebatäpset teavet, sest andmed võivad sisaldada vigu. Samuti on oluline märkida, et kuigi ChatGPT suudab luua usutavat teaduslikku teksti, on tarvis selle tulemusi kriitiliselt kontrollida, kuna see

¹Parameetrid on TI mudeli sisemised seaded, mida mudel õppimise käigus andmete põhjal ise kohandab. Nende abil õpib TI mustreid ära tundma, andmetest aru saama ja otsuseid tegema (AltexSoft, s.n.).

ei pruugi alati olla teaduslikult täpne. Lisaks on oluline ka see, et ChatGPT ei ole võimeline pidama iseseisvalt teaduslikku arutelu ega tegema katseid. Tekste koostab ta ainult salvestatud andmete põhjal (*Ibid.*).

1.2. Copilot

Copilot on Microsofti brändinimi, mille alla koonduvad tehisintellekti juhitud vestlusrobotid. 2019. aastal investeeris Microsoft Corp. OpenAI-sse, kes hiljem lisas oma loodud süsteemid Microsofti tarkvarasse. Microsoft Copilot kasutab OpenAI tehnoloogiat, mis on disainitud selleks, et aidata kasutajatel luua inimkeele sarnast teksti. Copiloti kõige põhilisem funktsioon on vastata küsimustele, aidata teksti kirjutamist ning olla abivahend muude tehniliste eesmärkide täitmiseks (Minnick 2025, 9).

Copiloti tehniliste oskuste hulka kuuluvad ka veebiotsingud, tekstide kirjutamine või originaalteksti ümberkirjutamine, varasema kirjutatu teksti põhjal otsuste langetamine, tõlkimine ning erinevate keelte kasutamine (kaasa arvatud eesti keel). Copilot on saadaval kõigis Microsofti keskkondades ning kõigis neis üritab ta imiteerida inimese keelekasutust (*Ibid.*, 9–10).

Kõige olulisem erinevus võrreldes teiste TI rakendustega on see, et Copilot on integreeritud Microsofti programmidesse nagu Windows. See tähendab, et Copiloti kasutajatel on võimalik ühendada erinevad Microsofti keskkonnad. Näiteks Microsoft Wordi keskkonnas loodud teksti saab vormistada Copiloti abiga Microsoft PowerPointi keskkonnas ümber ettekandeks. Samuti saab kasutaja paluda Copilotil vormistada erinevaid töid kasutaja enda kirjutatud materjalidest (*Ibid.*, 9–12).

Veel üks oluline detail on see, et oma vastuste koostamisel ning informatsiooni otsimisel on Copilotil ligipääs otsingumootorile Bing. Sellega püüab Microsoft luua võimaluse, kus nende keskkonnas kasutatav TI annaks kõige värskemaid ning ajakohasemaid vastuseid, väites seejuures, et teised rakendused teevad sama tööd „rohkem aegunud“ materjalidega (*Ibid.*, 9–12).

1.3. Grok

Grok on USA firma xAI TI, mis arendati välja ja muudeti avalikkusele kättesaadavaks 2023. aastal. Tegemist on tekstirobotiga, millel on otsene ühendus sotsiaalmeedia

platvormiga X (varasemalt Twitter). Oma põhidisainilt pakub Grok kasutajatele kiiret ligipääsu reaalajas ilmuvale informatsioonile, keskendudes näiteks uudiste puhul X platvormile (Uri Samet 2025, 1730–31).

Lisaks reaalajas leitavale informatsioonile on Grokil ka teisi funktsioone. Algselt disainiti TI olema „natuke vaimukas“ ja „mässumeelse joonega“ (*Ibid.*, 1730–31). Eesmärgiks oli anda Groki-le spetsiifilised omadused (Wangsa *et al.* 2024). 2024. aastal need omadused eemaldati, mis muutis edaspidi Groki vastused otsekohesemaks ja faktiliseks. Lisaks suudab TI genereerida pilte, analüüsida dokumente, koostada tekste jne. (Uri Samet 2025, 1730–31).

Esimene versioon, tuntud kui Grok 1, kujunes välja kiirendatud arendusprotsessi tulemusena. Aluseks oli tekstiroboti võime reaalajas informatsiooniga ümber käia (Wangsa *et al.* 2024, 7–8). Hiljem loodi Grok 3 ning Grok 4. Grok 3 sai enda funktsioonide hulka ka palju efektiivsema faktide kontrollimise võime. Uued funktsioonid loodi selleks, et suurendada tekstiroboti usaldusväärsust (Uri Samet 2025, 1731–1732).

Viimane ja seni võimsam versioon Grok 4 on Elon Muski ettevõtte xAI tutvustuse järgi loodud muu hulgas eesmärgiga arendada TI ja kõrghariduse vahelist koostööd. Oma müügitegevuses on Musk rõhutanud, et Grok 4 sobib väga hästi doktoriõppe tasemel uurimuste kirjutamiseks ning on selles valdkonnas kõige parem. Grok 4 kannab olulist rolli akadeemilises uurimises, andes inimestele kiire ning kvaliteetse informatsiooni otsiva tööriista (Alzubaidi 2025, 2).

2. Tehisintellekti kasutamine piibliteaduses

2025. aastal ajakirjas *Analytics* avaldatud Bruno Caesar Lima jt artiklis uuriti milliseid ülesandeid TI Piibli analüüsimisel lahendab, millistele algoritmidele ta toetub ning millised on peamised piirangud, mis Piibli analüüsimisel esinevad (Lima et al. 2025, 15).

Ülesannete lahendamisel tehti seitse peamist tähelepanekut: masintõlge, autori identifitseerimine, sõnaliikide märkimine, semantiline iseloomustus, klastrite ehk kogumike moodustamine, kategoriseerimine ja piiblitõlgendus. Kõige enam uuritud valdkondadeks osutusid masintõlge ja autorluse tuvastamine. Leiti siiski, et TI-l on puudulik kontekstualiseerimisvõime ning sümboolne mõtlemine (*Ibid.*, 15).

Analüüsides kasutas TI algoritmidenä kõige sagedamini KNN-i, K-keskmiseid, sügavõpet (ingl *deep-learning*) nt (LSTM, RNN, DNN, CNN), , sisseehtitud mudeleid (ingl *embeddings*), SVM (ingl *Support Vector Machine*), otsustuspuid (ingl *decision trees*) ja isekorralduvaid kaarte (ingl *self-organizing maps*). Kõigi puhul on tegemist sagedasti kasutatavate võtetega, mille abil lahendab TI talle antud ülesandeid. Kommentaatorid mainivad, et need meetodikad viitavad sellele, et TI analüüsivõime Piibli uurimisel on piiratud (*Ibid.*, 15–16).

Peamiste piirangutena avastati klassikalised tekstianalüüsise probleemid, nagu piiratud mälu ja andmekogumi suurus, õpi- ning testandmete vahelise sümmeetria puudumine. Avastati asjaolu, et mõned piirangud olid spetsiifilised nagu kontekstuaalsete elementide tuvastamine piiblitekstis. Ülejäänud piirangud hõlmasid ennekõike valesid või vähekvalliteetseid tulemusi klassifitseerimises ning Piibli teksti töötlemises (*Ibid.*, 16).

Jõuti järeldusele, et TI on Piibli uurimisel vähe arenenud. TI kasutamine Piibli teksti analüüsimisel arendab peamiselt tõlkesüsteeme, mitte teadmisi. TI kasutamist piibliuuringutes näevad kommentaatorid pigem hermeneutilise tööriistana. TI edaspidises uurimises leiavad kommentaatorid, et tuleks uurida seda, kuidas teostavad TI-d Piibli analüüsimist teiste algoritmidega (*Ibid.*, 16–17).

Ameerika religiooniteadlane James F. McGrath kritiseerib TI (eriti ChatGPT) kasutamist, rõhutades, et isegi lihtsa Google-i otsingu puhul jäävad paljud Piibliga seotud märksõnad ja tulemused sageli pinnapealseks. Kuna TI töötab sarnasel põhimõttel, peegeldavad TI loodud vastused sageli sama infot, mida on võimalik leida ka internetist. Ühtlasi leiab McGrath, et TI loodud teksti puhul ei ole üks suuremaid probleeme mitte see, et tekst on vale, vaid see, et see on igav (McGrath 2025, 127–129).

McGrathi hinnangul ei ole TI kasutamine abivahendina Piibli tõlkimisel kõige kasulik, kuna seda ei saa täielikult usaldada. Samas leiab ta, et TI võiks aidata tõlkida tekste, mida pole seni kaasaegsetesse keeltesse tõlgitud, kuna nende praktiline väärtus ei ole olnud selge. See tähendab omakorda seda, et TI võiks olla abiks esmase ligikaudse tõlke loomisel, mis aitaks teadlastel otsustada, kas tekste tasub edasi uurida. Seejuures võiks see vähendada aeganõudvat sõnaraamatute abil tõlkimist (*Ibid.*, 132).

Teaduses näeb McGrath TI-d potentsiaalse abivahendina, eriti käsikirjadevaheliste seoste kaardistamisel. See võimaldaks täpsemalt uurida käsikirjatraditsioonide võimalikke mõjusid ja arenguid. Samuti võiks TI olla kasulik kahjustatud tekstide dešifreerimisel. Lisaks saaks selle abil leida Piiblist ja piiblivälistest tekstidest intertekstuaalseid viiteid ja seoseid, mis võivad inimesel märkamata jääda (*Ibid.*, 132).

Oluline on märkida, et viimastes uuringutes on selgunud, et TI-d tõlgendavad piiblitekste kirjanduslikus ja ajaloolises kontekstis, jättes tekstisisese konteksti tihtipeale täielikult välja. Näiteks tsiteerivad TI-d piiblikohti selleks, et tõestada mingit seisukohta või illustreerida teksti, ignoreerides selle laiemat tähendust. Samuti on leitud, et näiteks ChatGPT kaldub teoloogilises tõlgenduses tugevalt evangeelsetele seisukohtadele, kuid üldises vestluses paistavad välja ka ilmalikud seisukohad. See on oluline, sest mitmed TI ettevõtted reklaamivad oma TI-sid kui „konfessioonivabu“ (Kurlberg *et al.* 2026, 13–21).

3. Eksegeetiline teaduskirjandus

Allpool on eksegeedid, kelle kommentaaride abil vastatakse samadele küsimustele, mida TI-d oma tekstides analüüsisid. Kõigi teoste puhul on põhjendatud, miks just need sobivad võrdlevaks analüüsimiseks, ning märgitud Psalmi 72 kommentaari maht lehekülgedes.

Arnold. A. Anderson, „The Book of Psalms. 1: Psalms 1–72“ (The New Century Bible Commentary) (1995) (9 lk). Populaarne kergemas vormis kommentaar, mis keskendub psalmide olulistele teoloogilistele küsimustele. Hea tasakaal ajaloolis-kriitilise teadustöö ja teoloogiliste seisukohtade vahel.

George Arthur Buttrick „The Interpreters’s Bible“ (1987) (6 lk). Samuti populaarne kergemas vormis kommentaar, mis esindab vanemat perspektiivi. Seletab hästi ajaloolist konteksti, keelt ja teoloogiat.

Erhard S. Gerstenberger, „Psalms, Part 2, and Lamentations“ (The Forms of the Old Testament literature) (2001) (5 lk). Tekstikriitiliselt oluline rõhk struktuuril, vormil ning sotsiaalsel kontekstil. Süstemaatiline vormikriitika analüüs, mis uurib psalmide funktsioone.

Frank-Lothar Hossfeld ja Erich Zenger, „Psalms 2: A Commentary on Psalms 51-100“ (Hermeneia) (2005) (19 lk). Uuem ning mahukam eksegeetiline kommentaar, mis esindab saksa teaduslikku perspektiivi ning millel on oluline kirjandus- ja redaktsioonikriitiline vaade.

Christoph Levin ja Reinhard Müller, „Die Psalmen in ihrer Urgestalt“ (2024) (6 lk) Uuem saksakeelne uurimus, mis keskendub küsimusele, milliste psalmide millised osad on pärit kuningate ajast.

Marvin E. Tate, „Psalms 51-100. Word Biblical Commentary“ (2000) (7 lk). Rahvusvaheliselt üks mõjukamaid ning mahukamaid kommentaare, mis sisaldab korraliku tekstikriitikat.

Samuel Terrien, „The Psalms Vol 1“ (2003) (The Eerdmans critical commentary) (9 lk). Mahukas ning tunnustatud uurimus, mis keskendub oluliselt tekstide struktuuri küsimusele. Oluline rõhk teoloogial.

Artur Weiser, „The Psalms: A Commentary“ (1996) (5 lk). Üks vanemaid kommentaare, millele on paljudes teadustöodes viidatud. Esindab saksa teadusperspektiivi.

4. TI-de koostatud tekstide analüüs

4.1. ChatGPT

Kolmes analüüsis keskendus ChatGPT psalmi struktuuri ja teoloogilise konteksti analüüsimisele ning koostas ka kõigil kolmel korral tervikliku eksegeetilise analüüsi. Kõik analüüsid olid kokkuvõtlikud. Muude teemadena tõi TI lühidalt välja kirjanduslikke tunnuseid, ajaloolist tausta ja tõlgendusi. ChatGPT analüüsi vormistus on seega igas katses üles ehitatud samal printsiibil, aga erineva rõhuasetusega.

Teoloogilises tõlgenduses rõhutas ChatGPT Jumala õiglust/õigust, universaalset kuningriiki, vaeste teoloogiat ning kaitset ja seostas seda tugevalt Messiaga. Teoloogilise sõnumi/tähenduse analüüsimises jäi rõhuasetus varem mainitud teemadel lühikeseks ning põhjalikumalt TI teoloogilisele tähendusele ei keskendunud. Kolmandas analüüsis toodi välja eraldi ka juudi ning kristliku tõlgenduse erinevused (vt lisa 4).

Lähilugemisel oli selgelt tuvastatav, et algtekstiks oli ingliskeelne piiblitõlge. Teises ja kolmandas analüüsis ilmnnes ingliskeelseid nimekujusid nagu „David“ ning „Solomon“. Kuigi viidetes oli märgitud Eesti Piibliseltsi 1997. aasta tõlge, näitas piiblitäiade täiesti erinev sõnastus, et TI ei kasutanud ühtegi eestikeelset piiblitõlget. Selle asemel paistis mudel tõlkivat psalmi eesti keelde ingliskeelse teksti põhjal.

Analüüsi struktuur kolmes tekstis erines osaliselt. Peamine erinevus tulenes sellest, millele igas analüüsis rohkem või vähem TI keskendus. Tekst jaotati üksusteks ning TI keskendus igale teemale erineva detailsuse ja rõhuasetusega. Kõige selgem eksegeetiline analüüs paistis välja esimeses analüüsis. ChatGPT seostas psalmi osi Uue Testamendi tekstidega ning tõi välja psalmi universaalsust. Ülejäänud kommentaarides jäi TI tagasihoidlikumaks ning rõhuasetus langes vormile ja temaatikale.

Ss 1–4: Esimeses analüüsis kirjeldati valitsejat, kes peab „peegeldama“ Jumala „õigust“ ning kes tegutseb kui Jumala õiguse teostaja. „Kuningapoega“ seostati messiaanliku valitseja prototüübiga, mis TI sõnul võib viidata Saalomonile. Teises analüüsis kasutati terminit „õiglus“ ning nimetati seda „Jumala atribuudiks“, mida rahvas ootab oma valitsejalt. Heebrea terminid *mishpat* ja *tsedaqah* viitavad ChatGPT tõlgenduses „praktilisele õigusele“ ja „sotsiaalsele õiglusele“. Kolmandas analüüsis kirjeldati tekstiosa kui „teoloogilist nõuet“ kuningale.

Ss 5–7: Neid salme pidas ChatGPT üheks stroofiks. Selline stroofiline jaotus esines TI teises ja kolmandas analüüsis, samas kui esimeses analüüsis liitis TI need salmid hoopis suuremaks stroofiks (ss 5–11). Stroofide sisulise tõlgenduse puhul tõlgendas TI teises analüüsis termineid „päike“ ja „kuu“ kui pideva ja stabiilse viljakuse sümboleid. Ühtlasi viitas TI ka Calvini tõlgendusele, mis kujutab neid isiksuse sümbolina. Kolmandas analüüsis tõlgendati salmiosa kui „õigluse poolt tagatud ühiskonda“ (vt lisad 2–4).

Ss 8–11: TI tõlgenduses annab stroof psalmile „kosmoloogilise“ mõõtme, mis on tõenäoliselt seotud „universaalsusega“ kuninga valitsemise laienemise kontekstis. Salmis 10 mainitud Seeba kulda seostas TI Seeba kuninganna külastusega Saalomoni juurde (1 Kn 10). Teises ja kolmandas analüüsis kasutati sama rõhuasetust, et kuningavõim laieneb kõigi rahvaste üle.

Ss 12–14: Kõigis analüüsides rõhutati eri sõnastuses, et need salmid kirjeldavad halastavat, õiglast ja/või ideaalset kuningat, kes kaitseb abivajajaid ning nõrkasid.

Ss 15–19 (20): Kõikides analüüsides paistis silma messiaanlik tõlgendus, mille rõhk langes Jumala ülemvõimule ning kuninga õiglasele valitsusele universaalse rahu kontekstis.

Kõikides analüüsides esines ka heebreakeelseid mõisteid. Kõige rohkem pööras ChatGPT heebreakeelsetele terminitele tähelepanu esimeses analüüsis. Näiteks selgitati termini *šalom* tähendust ja seost Saalomoni nimega ning tekstiosades toodi välja ka teisi olulisi heebrea termineid (nt *šedeq* ja *mišpat*) ning selgitati nende olulisust psalmi sõnulis. Teises analüüsis mainiti heebreakeelseid termineid, kuid nende analüüsimisele ei pööratud suuremat tähelepanu. Kolmandas analüüsis olid olulisemad heebreakeelsed terminid välja toodud eraldi alapeatükis, kus selgitati lühidalt nende tähendust, kuid hilisemas analüüsis neid enam ei kasutatud.

Kolme analüüsi bibliograafias esines märkimisväärsed erinevusi ning probleeme. ChatGPT välja toodud allikad on suures osas Vana Testamendi eksegeetika tippteosed, aga nende allikate tegelikku kasutamist on raske kontrollida, kuna tekstisiseselt neile ei viidatud. Teises analüüsis oli tekstiosadele lisatud ka lingid allikatele, kust info väidetavalt pärines. Kontrollides allikaid selgus esmalt, et kõik lingid töötasid, ning, et need olid ingliskeelsed andmebaasid nagu Psalms.org, St-Takla.org, ucg.org ning Psalmi 72 Viikipedia artikkel. See näitab, et ChatGPT kasutas pigem internetist kergesti leitavad üldinfot kui teaduslikke allikaid, mis seab ChatGPT usaldusväärsuse kahtluse alla.

4.2. Copilot

Kõigis kolmes Copiloti analüüsis oli teemaks struktuur, žanr, kontekst ning teoloogia. Eksegeetiline kommentaar koostati ainult esimeses ja teises analüüsis. Erinevates analüüsides varieerusid teemad, nagu Psalmi 72 kasutus, psalmi roll Piiblis, psalmi keel ja poeetika. Seega võib järeldada, et Copilot keskendus eksegeetilise analüüsi koostamisel eelkõige psalmi struktuurile ja teoloogisele tähendusele, kuid esitas neid eri analüüsides mõnevõrra erinevas stiilis.

Copilot jaotas psalmi kõigis kolmes analüüsis üsna sarnase põhimõtte järgi. Igas analüüsis rõhutati, et psalm jaguneb neljaks põhiosaks. Psalm algab palvega kuninga ja tema jumaliku õigluse ning õiguse eest. Seejärel palub psalm kuningriigile õitsengut ja rahu. Sellele järgneb motiiv kuningast kui nõrkade kaitsjast, kuigi tavapärasemalt on kasutakse siin mõistet „vaesed“. Psalm lõppeb lõpudoksoloogiaga, mis tähistab ühtlasi Teise Psalmiraamatu lõppu (vt lisad 5–7).

Teoloogilise tähenduse analüüsimisel nimetas Copilot Psalmi 72 kõigis kolmes analüüsis messiaanlikuks. Kuninga valitsust seostati õigluse (*šēdāqāh*), õiguse (*mišpāt*) ja rahuga (*šālôm*). Samuti rõhutati, et kuningas kaitseb vaeseid ja rõhutuid ning tema valitsus ulatub üle maailma. Kõigis analüüsides toodi esile nii juudi kui kristlik teoloogiline tõlgendus. Copilot kirjeldas, et juudi traditsioonis peetakse Psalmis 72 kirjeldatud kuningat tulevase messia ootuseks ja ideaalseks ettekujutuseks ning kristlikus traditsioonis seostab ta kuninga Kristuse ehk Messiaga ning tema saabuva kuningriigiga (vt lisa 7).

Copiloti eksegeetiline kommentaar jäi üldpildis ülevaatlikuks, kuid kolmes analüüsis kasutati mõnevõrra erinevat lähenemist. Esimeses ja teises analüüsis jaotas Copilot psalmi konkreetseteks stroofideks (vt lisad 5 ja 7). Kolmandas analüüsis seoti salvide tähendus tihedamalt psalmi teoloogiaga. Seal rõhutati juba varem mainitud teemasid: kuningavõimu ja jumalikku õiglust, vaeste ja rõhutute aitamist, kuningavõimu kosmiliselt/universaalset ulatust ning messiaanlikku tõlgendust.

Allikate osas olid Copiloti kolme analüüsi bibliograafiad, arvestades analüüsides lühidust ja kokkuvõtlikku ülesehitust, esmapilgul üsna korralikud. Siiski leidis neis ka vigu ning valeviiteid. Kõigis analüüsides viidati mitmetele ingliskeelsetele eksegeetikas tuntud teosele. Korduvalt esinesid näiteks: Goldingay, Weiser, Craigie, Mays ja Kidner. Probleem ilmses aga Peter C. Craigie” puhul: viidatud oli küll tunnustatud

psalmikommentaari (Craigie, Peter C. *Psalms 1–50*. Word Biblical Commentary), kuid see teos keskendub ainult psalmidele 1–50, mistõttu on tegemist kindlalt valeviitega.

Esimeses ja kolmandas analüüsis viidati ka kahele olulisele Vana Testamendi teksti editsioonile: Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS) ning Septuaginta (LXX). Need viited annavad Copiloti analüüsile küll tugeva akadeemilise ilme, kuid nende adekvaatsust on raske kontrollida. Tekstides endas neile allikatele ei viidatud ning ka konteksti ega teoloogilise analüüsi juures ei selgitatud nende rolli. Seetõttu jääb kahtlaseks, kas Copilot neid allikaid tegelikult kasutas või lisas need üksnes bibliograafiasse.

Sarnane probleem, mis tuli välja ka ChatGPT analüüsides, puudutab viidet Eesti Piibliseltsi 1997. aasta piiblitõlkele. See viide esines Copiloti esimese ja teise analüüsi bibliograafias. Allikaid ja tekstis kasutatud piiblitsitaate kontrollides selgus aga, et tsitaadid ei pärine sellest ega ühestki teisest eestikeelsest piibliväljaandest. Seega võib järeldada, et sarnaselt ChatGPT-ga ei kasutanud Copilot ühtegi eestikeelset piiblitõlget, kuigi sellele oli viidatud. Pigem näib, et TI tõlgib võõrkeelse piibliteksti ise eesti keelde.

4.3. Grok

Grok keskendus kõigis kolmes analüüsis psalmi teoloogilisele tähendusele/kontekstile ning koostas eksegeetilise analüüsi, kasutades klassikalist eksegeetilise kommentaari tehnikat. Esimeses analüüsis pöörati muu hulgas tähelepanu psalmi taustale ja autorlusele, teises aga ajaloolisele ja kirjanduslikule kontekstile. Teoloogilise tähenduse analüüsimisel kordusid kolmes tekstis teemadena õiglus, õiglane kuningas ning kuninga universaalne võim ja seos messiaanliku tõlgendusega.

Esimeses kommentaaris esitati Psalmi 72 täistekst inglise keeles (vt lisa 8). Kõigis kolmes analüüsis viitas Grok nii tekstis kui ka allikates ingliskeelsele lähtetekstile. See muudab Groki viitamise algteksti puhul täpsemaks võrreldes ChatGPT ja Copiloti analüüsidega, kus esinesid valeviiteid eestikeelsele piiblitõlkele.

Kõigis kolmes analüüsis tõi Grok välja psalmi struktuuri, kuid jaotuses esines mõningaid erinevusi. Esimeses analüüsis jagas Grok psalmi kolmeks osaks: palve kuninga eest, palve mõju laiemas kontekstis ning psalmi doksoloogia. Teises analüüsis oli struktuur jagatud samuti kolmeks osaks, kuid võrreldes eelmisega keskendus Grok siin õiglasele valitsemisele, universaalsele ambitsioonile ning taaskord doksoloogiale. Kolmandas

analüüsis jäid põhiteemad samaks, kuid lisati eraldi struktuurielemendina ka õnnistus ja viljakus (vt lisad 8–10).

Ss 1–4: Kõigis kolmes analüüsis oli rõhuasetuseks palve õiglase kuninga valitsemise eest. Esimeses analüüsis loodi seos Saalomoni tarkusepalvega (1 Kn 3:9) ning messiaanliku viitega Jeesusele. Teises analüüsis esitati sarnane mõte, kuid lisati juurde heebreakeelsed terminid *mišpāṭīm* ja *šedāqâ*, mis näitab tekstikriitilist ja filoloogilist lähene mist. Sama põhiteema paistis välja ka kolmandas analüüsis, kuid Grok laiendas seda põhimõtet kuni 7. salmini, rõhutades, et palve võis pärineda kas Saalomonilt endalt või Taa vetilt oma pojale.

Ss 5–7: Esimeses analüüsis tõlgendati tekstiosa kuninga valitsemise kestvuse ja õnnistusega, rõhutades moraalse valitsemise seost maa viljakusega, seletades seda teoloogiliselt kui Jumala hirmu ja rahu kestvust, samas kui teises analüüsis oli rõhk tugevalt seosel kuninga ja Kristuse vahel. Rõhutati, et kuninga tulemine ja maa viljastamine on Saalomoni-aegne õitseng, mis aga saab täielikuks Kristuse tulemisega, kes on „õiguse“ ja „rahu“ kuningas. Kolmandas analüüsis mainiti sama motiivi, kuid ei keskendunud sellele.

Ss 8–11: Kõigis kolmes analüüsis rõhutati universaalset valitsemist kui ülemaailmse kuningriigi saabumist, mis toob kaasa õitsengu ja rahu. Samuti toodi esile seosed teiste Piibli kirjakohtadega (Gn 3:14–15, 1 Kn 10:23–25). Esimeses ja teises analüüsis kirjeldati seost universaalse kuningriigi kuulutuse ja Kristuse kuningriigi saabumisega (Mt 24:11). Kolmandas analüüsis laiendas Grok oma kommentaari kuni salmini 14 ning lisas teiste analüüsidega võrreldes ka vaeste teoloogia motiivi, mis seostub universaalse ja halastava kuningaga.

Ss 12–14: Esimene ja teine analüüs pöörasid tähelepanu kuninga halastusele ning vaeste ja nõrkade päästmisele, seda seostati lunastaja Kristusega. Kolmandas analüüsis ei pööranud Grok nendele salmidele eraldi tähelepanu, vaid sidus need varem mainitud stroofiga.

Ss 15–17: Kõik kolm analüüsi keskendusid kuninga pikale eale ning sellele, et tema eest palvetataks. Samuti rõhutati kõigis analüüsides õnnistust, mida tõlgendati evangeliumi täitumisena. Kolmandas analüüsis lisati, et Saalomon ei täitnud seda tõetust täielikult, kuid Kristus viib selle täide.

Ss 18–20: Salmi doksoloogiat seostati teises ja kolmandas analüüsis tulevase messia kuningriigi saabumisega. Esimeses kommentaaris keskendus Grok doksoloogia analüüsimisel psalmi kuninglikule motiivile, viidates kuningale kui Jumala vahendile, mitte kui Jumalale endale. Psalmi tõlgendati tugevalt kristoloogilisest vaatenurgast, sidudes kõigis kolmes analüüsis teksti Kristuse ehk messia tulekuga.

Kui ChatGPT ja Copilot puhul oli korduvaks probleemiks valeviide Eesti Piibliseltsi 1997. piiblitõlkele, siis Groki analüüsides puhul seda ei esinenud. Kõikides analüüsides kasutati ingliskeelset lähteteksti. Esimeses analüüsis viidati konkreetselt NIV (ingl *New International Version*) tõlkele (vt lisa 8) ja esitati psalm ka täiskujul inglise keeles.

Esimeses analüüsis kasutas Grok tekstisiseseid viiteid koos linkidega kasutatud allikatele. Analüüsi koostamisel viidati mitmele ingliskeelsetele piibliandmebaasile ja kommentaarile: Biblehub.com, Enduringword.com, Studylight.org, Blueletterbible.com ja Wokringpreacher.org. Tegemist on angloameerika akadeemiliste andmebaasidega (vt lisa 8).

Teises ja kolmandas analüüsis viidati kahele varem nimetatud andmebaasile: Enduringword.com ja Blueletterbible.com. Lisaks kasutati teises ja kolmandas analüüsis korduvalt ka USA evangeelse teoloogi Walter Kaiseri kommentaari Psalmile 72. Groki allikate viited olid ChatGPT ja Copiloti bibliograafiatega võrreldes kõige kvaliteetsemad, sest kõigis analüüsides viidati põhiallikatena samadele allikatele. Siiski tuleb ka Groki koostatud analüüsidesse suhtuda kriitiliselt, sest tekstisisesed viited olid ka siin puudulikud.

5. TI-de tõlgendus võrreldes kommentaatorite tõlgendustega

5.1. Psalmi 72 struktuur

Psalmi 72 struktuuri osas puudub kommentaatorite seas üks kindel käsitlus. See asjaolu on oluline, kuna psalmi ülesehituse tõlgendamisel ilmnevad tihti erimeelsused ja lahknevused. Selline mitmekesisus ei viita psalmianalüüside ebakindlusele või määratlematuks, vaid osutab eksegeetika suutlikkusele pakkuda kriitiliselt erinevaid ja põhjendatud tõlgendusi.

Tate'i (2000, 223) tõlgenduse järgi koosneb Psalm 72 viiest peaaegu võrdse pikkusega stroofist. Tervikuna väljendab psalm muret hätta jäänute üle ning keskendub keerulisele suhtele Jumala, kuninga ja rahva vahel. Esimene stroof (s 1–4) keskendub palvele, et Jumala õiglus avalduks kuninga kaudu rahvale. Teine stroof (s 5–8) algab palvega kuninga elu eest ning kirjeldab elu, mis tema valitsemisega kaasneb. Kolmas stroof (s 9–11) on tihedalt üles ehitatud ekskurss, milles palutakse, et kuninga mõju ulatuks üle kogu maailma. Neljas stroof (s 12–15) kordab varasemaid teemasid. Viimases stroofis (s 16–17) tuleb esile kuninga ja rahva vaheline vastastikune suhe, mis avaldub nii maa viljakuses kui ka rahvaste heakskiidus. Kuna Psalm 72 lõpetab Teise Psalmiraamatu, toimivad salmid 18–19 kokkuvõtva õnnistusena ning salm 20 tähistab kogu kogumiku lõppu.

Zenger (2005, 206) leiab, et salmides 2–17 esitatud „petitsioonide“ või „soovide“ jada on hästi läbimõeldud ja kunstiliselt vormitud kompositsioon, mis on jagatud viieks osaks (salmid 2–4, 5–7, 8–11, 12–14, 15–17). Terrien (2003, 519) jagab psalmi seitsmeks stroofiks ning ütleb, et iga stroof sisaldab bikooloneid² ja vahel trikooloneid³, mis kordavad ja arendavad kahte või kolme teemat. Psalmi doksoloogia jagab ta kaheks osaks: esimene osa toimib psalmis esitatud palve lõpliku õnnistusena, teine aga toimetajapoolse doksoloogiiana, mis lõpetab Teise Psalmiraamatu.

Kõik kolm TI-id kirjutasid eraldi alateema, kus esitati lihtsustatud ülevaade Psalmi 72 struktuurist. Struktuurijaotustes ilmneseid siiski märgatavad erinevused. Chat-GPT struktureeris psalmi igas analüüsis erinevalt: kord neljaks, kord viieks ning ühes

² Kahest koolonist (ehk värsiosast) koosnev värss vanaheebrea luules (Nõmmik 2017, 8).

³ Kolmest koolonist koosnev värss, mis võib mõnikord olla bikooloni laiendus (Nõmmik 2017, 8).

analüüsis kolmeks osaks (vt lisad 2–4). Copiloti struktuurijaotus oli seevastu kõigis kolmes analüüsis stabiilne, jagades psalmi neljaks osaks (vt lisad 5–7). Grok rõhutas kõigis analüüsides psalmi kolmeosalist ülesehitust, kuigi kolmandas analüüsis oli struktuur jagatud nelja stroofina, aga rõhutati endiselt kolme stroofilist ülesheitust (vt lisad 8–10). Seega võib öelda, et TI-de struktuurialapeatükid annavad psalmi ülesehitusest üldise ülevaate, kuid nende jaotised ei ole alati järjekindlad ega ühti täielikult kommentaatorite tõlgendustega. Kommentaare analüüsitakse alapeatükis 5.3.

5.2. Psalmi 72 teoloogiline sõnum

Teoloogilise sõnumi poolest on Psalm 72 ajalooliselt väga värvirikas tekst. Sellel on oluline tähendus kristluses ja judaismis kuni tänase päevani. Muutes lihtsamaks kommentaatorite ja TI-de tõlgenduste võrdlemist on allpool kompaktselt välja toodud Psalmi 72 teoloogilised aspektid, mida kõik TI-id oma analüüsides olulisele kohale seadsid. Seejärel võrreldakse, kas ja kuidas kommentaatorid samu aspekte tõlgendavad ja analüüsivad ning kas nende perspektiivide vahel esineb erinevusi.

1. Jumala õiglus ja õigus (*šēdāqāh, mišpāt*) on õige valitseja tunnused.
2. Messiaanlik tõlgendus: psalmis kirjeldatud valitseja on viide Kristusele.
3. Vaeste teoloogia: kuninga prioriteediks on kaitsta ja aidata vaeseid ja rõhutuid.
4. Universaalsus: kuninga võim ulatub üle kogu maailma.

Psalmi üldiseks teemaks on palve valitseva Heebrea kuninga eest (Buttrick 1987, 379). Enamasti on seda peetud „kuninglikuks lauluks“ või „kuninglikuks petitsiooniks“, millel on algupärane kultuslik kontekst (*Sitz im Leben*) (Zenger 2005, 205). Kuningale suunatud palve oli osa aklamatsioonist, millega õukond, sõjavägi, ametlik preesterkond ning võib-olla ka rahva esindajad vastasid uue kuninga kuulutusele ja avaldasid valitsejale austust. Kuninga valitsemisega seotud ootused esitas preester Jumalale palvesoovidenä (Levin ja Müller 2024, 160–161).

Kuninglikel psalmidel ei ole kindlaid stiililisi jooni, kuid neid ühendab keskendumine kuninga isikule või ametile (Tate 2000, 222). Psalmi avava sissejuhatava palve valguses moodustab kogu psalm palve Jumalale kuninga/kuningapoja eest, kelle juhitud valitsemist ja selle tagajärgi arendatakse salmides 2–17, mis on süntaktiliselt kui ka sisult

seotud salmiga 1. Kuningas on otseselt nimetatud esimeses salmis ning salmides 2–13 on üksnes kaudne viide salmile 1 (Zenger 2005, 205–206).

Psalm keskendub kuninga ja rahva vahelisele suhtele, heites samal ajal pilgu rahva enda reaktsioonile kuningliku poja valitsemisele (Tate 2000, 222). Gerstenbergeri (2001, 66) sõnastuses võiks psalmi tõlgendada kui kahte „soovide“ blokki: esimese eesmärk tugevdada valitsejat nii sisemiselt kui väliselt, teine aga väljendab soovi, et valitseja teostaks oma universaalset võimu. Andersoni (1995, 519) järgi võib psalm juhul, kui see kuulub troonileasumise liturgiasse ja selle eesmärk oli ametlikult õnnistada uut kuningat, viidata kirjaliku seaduse üleandmisele kuningale. Paralleelina toob ta välja Hammurapi, kes saab oma seadused Babüloonia päikesejumalalt Šamašilt, millega kaasneb jumalik õiglus.

Psalm 72 palub kuninga pika elu ja rikkuse eest, kuid seejuures ülistab ka tulevast maailmarahu, õiglust vaeste suhtes ning looduse küllust ja kulda kuningale. Psalmi teoloogia on selles mõttes lepinguline, et see väljendab täielikku usaldust maailma Issanda, looduse valitseja ja inimeste uuestilooja vastu. Psalmi lõpus jääb esile lootus Iisraeli lõplikule pääsemisele (Terrien 2003, 522).

Vaeste teoloogia kujutab endast unistust uuenenud dünastiast raskuste käes vaevlevas juudi kogukonnas. Olgu see siis ainult vaeste või nii rikaste kui ka vaeste kogukond. See ajendas raskes sotsiaalses olukorras olevaid juute jätkama kuninglike legendide, väärtuste ja lootuste uurimist ning hoidmist. Psalm soovib seega tugevdada õigluse valitsust ehk selle eesmärk on rõhutute vabastamine ja kogu rahva taastamine (Gerstenberger 2001, 68).

Kuninga võimu laiendamine teenib eesmärki levitada õigluse ja halastuse valitsust kõikjal ja teostada Jumala päästet. Kuninga halastuse taga on Jumala kaastunne nõrkade vastu ja austus iga inimese elu ja väärikuse vastu, mis toob kaasa halastuse ja õnnistuse ning ühendab juhi ja tema juhitud vastastikuses palve sidemes, mis on tugevam kui kogu võim ja vägivald (Weiser 1996, 504).

Jumala õiglus ja õigus on olulised nii TI-de kui kommentaatorite tõlgendustes. Mõlemal juhul antakse Jumala õiglus ja õigus kuningale, kelle ülesanne on valitseda õiglaselt oma rahva üle. Sellise valitsemise tulemusena toob kuningas kaasa õitsengu ning päästab vaesed ja rõhutatud. See kõik on seotud Jumalaga, kelle halastus ja pääste avaldub läbi kuninga.

Messiaanliku tõlgenduse puhul on TI-de teoloogiline rõhuasetus tugevalt seotud Kristusega. Seetõttu võib öelda, et TI psalmitõlgendust mõjutab selgelt kristoloogiline perspektiiv. Kommentaatorid lähenevad psalmi teoloogilisele sõnumile ettevaatlikumalt: nad pööravad rohkem tähelepanu psalmi algsele funktsioonile juudi teoloogias ning sellele, kuidas seda hiljem kristlikus traditsioonis tõlgendati. Teaduskirjanduses peetakse psalmi messiaanlikku tähendust oluliseks, kuid seda ei rõhutata nii otseselt ega ühekülgsest nagu TI analüüsides. Näiteks Buttrick (1987, 379) märgib, et psalmi otsese lugemise põhjal ei saa seda automaatselt pidada üksnes messiaanlikuks tekstiks, kuigi selline seisukoht on varasemalt eksisteerinud ja sellel leidub endiselt pooldajaid.

Vaeste teoloogia puhul keskenduvad kommentaatorid psalmi algsele eesmärgile väljendada päästet juutidele, kes olid kaotanud oma vabaduse ning unistasid päästest. TI-de tõlgendustes asetub rõhk pigem psalmi universaalsematele põhimõtetele: aidata/päästa vaeseid ja rõhutuid ning rõhutada selles seost Jumalaga, kellelt pääste saabub.

Universaalne valitsus oli nii TI-de kui kommentaatorite tõlgenduses üldjoontes sarnane. Erinevused esinesid peamiselt selles, kui palju sellele teemale keskenduti ja millega seda seostati. Universaalne valitsus tähendab kuninga võimu laienemist kogu maailmas, mis on Jumalariigi täitumise soov. Kommentaatorid analüüsivad seda eelkõige judaismi teoloogia ja messiaootuse kontekstis, samas kui TI-d rõhutasid korduvalt, et see on seotud Kristuse kuningriigi saabumisega.

5.3. Iga stroofi tähendus/sisu

Siinses kommentaaris on psalm jagatud kuueks stroofiks, kuid see ei ole eksegeetiliste kommentaarides üldkehtiv jaotus. Ühtset stroofilist liigendust kasutatakse siin metoodilise lihtsustamise eesmärgil. Samas tuleb rõhutada, et kommentaatorite seas puudub ühtne tõlgendus psalmi struktuurse jaotuse osas. Näiteks Tate (2000) jagab psalmi samuti kuueks stroofiks, Anderson (1995) jagab viieks stroofiks ning Terrien (2003) hoopis seitsmeks stroofiks jne. Analüüsis on arvestatud nende erinevustega, et tuua esile psalmi tõlgenduslik mitmekesisus.

Ss 1–4: Salmides palutakse, et kuningas oleks õnnistatud Jumala õiguse ja õiglusega. Kuninga roll on olla Jahve esindaja: salmis 2 tuleb esile tema roll levitada Jumala õigust ja õiglust Jumala rahvale ja eriti vaestele, sest nii omadused kui ka inimesed kuuluvad Jumalale ja kuningas on vahend, mis need ühendab (Tate 2000, 223). Weiser (1996,

503) märgib, et see ei ole juhuslik, et psalm räägib esmalt õiglusest (s 1–7) ja alles seejärel kuninga võimust (s 8–10) ning naaseb seejärel taas oma lähtepunkti (s 12–15) ning lisaks, et rahu õnnistused (s 3) ja pääste ning isegi kuninga valitsemisaja väe ilmutamine (s 12) tulenevad õiglusest.

Enamik kommentaatoreid tõlgib psalmi pealkirja traditsiooniliselt kui „Saalomoni oma“, mõistes seda nii, et psalm on seotud Saalomoniga, kui psalmi autor või „paluja“. Salmi 20 kolofoon⁴, mis liigitab Psalmi 72 „Taaveti palveks“, lükkab selle tõlgenduse ümber. Selle järgi tuleks Psalmi lugeda kui vana kuninga Taaveti palvet oma poja ja järeltulija Saalomoni jaoks (Zenger 2005, 210–11).

Salm 3 näitab, et inimese heaolu on seotud loomuliku asjade korraga. Kui õiglane kuningas on õnnistatud Jumala õiglusega, osaleb ka maa Jumala, kuninga ja rahva vahelises positiivses vahekorras. Salmis 4 päästab kuningapoeg vaeste pojad ning Jumala õnnistatud valitseja toob omakorda õnnistuse vaestele (Tate 2000, 223). Zenger (2005, 215) rõhutab, et ideaalne kuningas peab hoolitsema, et vaesed ja puudustkannatajad Jumala rahva liikmetena ei langeks ebaõigluse ohvriks ega ka seaduse enda ohvriks. Weiseri (1996, 503) järgi tuleb kuninga kohustusi ja rahvas suuri ootusi mõista igavese jumaliku päästekorra valguses. See päästekord põhineb Jumala loodud korrale ning sellest ei saa kuninga ametit lahutada. Nii omandavad kuningas ja tema amet erilise tähenduse, sest nende kaudu osaleb inimvalitsemine jumalikus päästekorras.

Ss 5–7 laieneb palve kosmilisse mõõtmesse. Kuninga elu ja valitsemine teostatakse kogu maailma hõlmava korraga. Sellega luuakse pilt viljakast maastikust: päike ja kuu ja õrn pidevalt langev vihm, mis paneb põllud vohama. Sellega saab maast kõigile elav kodu ning heaolu on nii suur, et kõik saavad selles tõeliselt elada (Zenger 2005, 215). Päikese ja kuu tähendus on siin oluline seetõttu, et kuninga valitsusaeg pidi olema sama püsiv kui päikese igapäevane ja aastane liikumine ning kuu faasid määrasid usaldusväärset elu rütmi (Levin ja Müller 2024, 161).

Salm 5 sisaldab palvet kuninga pika elu eest. Sarnaselt esimese salmiga on ka siin kuningas seotud rahva ja maaga. Jumal annab maale viljakuse kuninga valitsemise kaudu. Kuninga mõju rahvale võrreldakse vihma mõjuga viljakale mullale. Sarnast seost kuninga ja viljakuse vahel on leitud ka mujal Lähis-Idas, kus kuninga eriline suhe oma jumalatega,

⁴ Varajaste tiitelleheta trükiste ja käsikirjade lõpus esitatud andmed kirjutamise või trükkimise kohta (Sõnaveeb).

annab talle võime anda maale elu (Tate 2000, 224). Gerstenberger (2001, 65) järgi võib salmi 5 mõista ka stroofilise üksuse viimase reana, mis selgitab ning seab kahtluse alla salmi „rõhutute” ja „vaeste” usu.

Ss 8–11: Jumalalt palutakse, et vaenulikud, kauged ja võimsad valitsejad allutaks õiglase ja eluandva Iisraeli kuninga teenistusse. Ülejäänud maailm koguneb teda teenima (salm 11). Kuna kuningas teenib Jumalat, toob ta ka rahvad Jahve teenistusse. Sarnast motiivi leidub Sakarja raamatus (8:20–23; 14:16–17) (Tate 2000, 224). Salmis 8 leitavad esile tulevad vormelid seostuvad Aabrahamile antud töotustega (Gn 15:18). Seda kinnitavad ka salmid 17c–d, kus viidatakse Aabrahamile lubatud õnnistusele (Gn 12:1–3; 22:18; 28:14). Kuningliku valitsemise eesmärk on kuninga tegevuse kaudu muuta Aabrahamist alguse saanud Iisraeli ja rahvaste ajalugu jumalikult teostatud ning õnnistatud reaalsuseks (Zenger 2005, 215).

Kuningavõimu laienemise soov ei väljenda poliitilist suurushullust, pigem seostub see prohvetliku eshatoloogiaga (vrd Miika 7:12; Sakarja 9:10). Maise kuninga valituses avaldub Jumala kuningriik, mille eesmärk on kõigi rahvaste allutamine Jumalale (Weiser 1996, 503–504). Gerstenbergeri (2001, 66) järgi kattuvad salmides 8–11 kirjeldatud piirid peaaegu täielikult Sakarja 9:10-ga, kus need seostuvad vaese Messiaga.

Ss 12–14: Kuninga eluandev tegevus ei piirdu ainult maa viljakuse suurendamisega. Tema valitsemise keskne tunnus on sekkumine Jumala rahva ning eriti vaeste ja nõrkade heaks (salmid 13–14). Kuningas on halastav: ta aitab neid, kellel pole kedagi teist, kes nende eest seisaks ning lunastab nende elud. Kõneleja palvetab kuninga pika ea eest ja palub talle Seeba kulda. Lisaks kutsub kõneleja üles kuninga eest pidevalt palvetama, et jumalik õnnistus teda pidevalt toetaks (Tate 2000, 224). Kuningas peab laskma end puudutada abipalveid hüüdvate vaeste kannatustest (salm 12): sisemisest hoolivusest, kaastundest ja halastusest lähtudes peab ta tegema kõik, et päästa nende elu (seda rõhutatatakse kaks korda: salmid 13b, 14a) rõhumisest ja vägivallast (Zenger 2005, 216).

Gerstenbergeri (2001, 66–67) järgi sarnanevad salmid 14–15 vormiliselt teiste „soovide” lausetega (imperfekti vorm) ning paistavad silma oma realismiga. Kui paljud psalmis esitatud soovid kalduvad utoopilisusse ning ulatuvad üle tavapärase aja- ja ruumihorisondi, siis see lõik räägib kõige selgemal viisil õigusabist vaestele ja rõhututele. Selle osa nimetamine pelgalt „sooviks” oleks võrdne õigluse teostamise võimaluse eitamisega maa peal. See on ainus põhjus, miks seda lõiku tuleb hinnata Gerstenbergeri silmis

faktilisena, ja siis tuleb veel otsustada, kas see annab tunnistust minevikust, olevikust või tulevikust. Enamik tõlkeid eelistab tulevikuvormi, mõned olevikku või minevikku.

Ss 15–17: Maa vili ja teravili paljunevad, mis annab elanikele füüsiliseks eluks vajaliku küllus ja seeläbi paljuneb ka lunastatud rahvas. Salm 16 on ebakindla sõnumiga. Kui selline tõlge peab paika, muutuvad ka linnad viljakaks nagu põllud. Psalmist ilmneb siiski, et elu, mille kuningas annab, on enamat kui lihtsalt füüsiline. Maa viljakus on osa Jumala õnnistusest Iisraelile, kuid rahvas ei kasva ega tugevne ainult hea saagi tõttu. Rahvas õitseb seepärast, et kuningas on tõeliselt Jumala esindaja, kes annab elule lootust ja täislikkust. Kui rahvas ja maa reageerivad kuninga eluandvatele tegudele, kasvab tema kuulsus. Temast saab eeskuju kõigile rahvastele, kes igatsevad samasugust õnnistust (Tate 2000, 224–25).

Ss 18–20: Doksoloogias antud õnnistus ei kuulu üksnes Psalmile 72, vaid kogu Teisele Psalmiraamatule (42–72). Need psalmid tuletavad Psalmi 72 kontekstis meelde, et ainult Jumal on elu, õigluse ja väe andja. Au kuulub talle, mitte maistele agentidele, sõltumata nende suurusest. Salm 20 on Psaltri teise raamatu kokkuvõttev märkus selle praeguses kontekstis. See viitab sellele, et tõenäoliselt hilisemas traditsioonis mõisteti psalmi kui Taaveti palvet Saalomoni eest (Tate 2000, 225).

Salmi 19c doksoloogia lõppeb kahekordselt „Aamen, aamen!“ See vormel annab märku liturgilises kontekstis teadlikkusest, tunnistamisest ja enesekohustusest „jah“-sõna tähenduses. Hilisemal Vana Testamendi perioodil lõpetati liturgias palveid õnnistuse ja sellele järgneva „aameniga“. Samuti kujunes samal ajal välja komme lõpetada mõned „isiklikud“ palved aameniga. „Aamen“ muutus üha enam Jumala usaldamise ja lootuse kõneaktiks (Zenger 2005, 218–19). „Aamen, aamen“ saaks teises tõlgenduses olla väidetavalt koguduse liturgiline vastus. Viimane kirjutaja märkus (s 20⁵) on psalmikogus ainulaadne. Sarnaseid kirjeid leiame näiteks Jr 51:64 (Gerstenberger 2001, 67).

Lõpudoksoloogiat peetakse peaaegu eranditult hilisemaks lisandiks, mis tähistab Teise Psalmiraamatu lõppu. Kuna sellele järgneb aga Psalmiraamatu koostaja märkus, mis tähistab Taaveti palvete lõppu ja on eeldatavasti varasem kui kogu psalmide raamatu jagamine viieks raamatuks, väärib tõsist kaalumist küsimus, kas salmid 18 ja 19 ei moodustanudki lõppude lõpuks osa psalmi algtekstist (Weiser 1996, 504). Seega jääb avatuks küsimus, kas lõpudoksoloogiat tuleks pidada Psalmi 72 osaks või ainult Teise

⁵ Erinevalt heebrea algtekstist ning eesti ja saksa tõlgetest nimetatakse ingl. tõlgetes 19c tihti 20-ks.

Psalmiraamatu (Psalmid 42–72) lõpudoksoloogiaks; see on teadlaste seas vaidlusalune küsimus (Zenger 2005, 209).

5.4. Psalmi 72 tekkelugu

TI-d keskendusid väga minimaalselt psalmi tekkeloole. ChatGPT mainis teises analüüsis psalmi võimalikku seost ajaloolise Saalomoni troonileasumisega. Copilot pakkus kolmandas analüüsis psalmi tekkeajaks 10. sajandit eKr. Grok tõi oma esimeses analüüsis lühidalt välja erinevad seisukohad, millisest ajast psalm pärineda võib, nimetades seda Taaveti palveks oma poja Saalomoni eest või et psalm võib olla Saalomoni enda looming.

Oluline on rõhutada, et kuninglike psalmide tekkeloo sõnastamises eksegeetide nägemused erinevad. Laiemas plaanis eksisteerib kolm arvamust: 1) kõik kuninglikud psalmid pärineb kuningate ajast või isegi Taaveti ajast; 2) kõik pärinevad teise templi ajast või 3) osa psalmidest pärineb kuningate ajast, osa teise templi ajast.

Terrieni (2003, 519) konservatiivsemas tõlgenduses loodi kuninglikud psalmid eri aegadel Taaveti monarhia perioodil. Psalmide võimalik seos prohvet Jesajaga võib viidata Juuda kuninga Hiskija valitsusajale 8. sajandi lõpus. Taaveti ja Saalomoni võimuletulek tõi endaga Juudas ja Iisraelis kaasa valitsemiskorrad, mis sarnanesid Lähis-Ida valitsemiskorraga, kus valitsejat nähti kui Jumala esindajat. Sel perioodil esines juudi kogukondades hüperboolne või „võimendatud“ keel, millega tähistati valitseja kui Jahve esindaja võimu. Kuigi psalm ei olnud oma algse funktsiooni poolest messiaanlik, siis hellenistliku ajastu juudid ja kristlased hakkasid seda tõlgendama messia ettekuulutusena.

Hilisemal perioodil, pärast Juuda kuningriigi hävimist, muutus palve sooviks, et Jahve taastaks kuningriigi viivitamatult. Psalmist sai messiaanlike ootuste väljendus. Seda peeti isegi töötuseks. Pärsia ajastul muutus ka Jahve Jumala kuvand. Jahvet võttis endale omaks „maailma Jumala“ kujundeid, millega kasvas ka rahva ootus tema poolt määratud kuningale, kes asuks valitsema Taaveti troonil. Sarnselt Sakarja 9:10 töötusele, pidi tulevane valitsus ulatuma „merest mereni ja Eufrati jõest maailma ääreni“, st hõlmama tervet maailma (salm 8). Kõik kuningad ja nende rahvad alluvad sellega Juudamaa kuningale ja Jahvele ning ühinevad päev päevalt kuninga eestpalvega. Seeläbi täitub universaalse õnnistuse töötus, mille Aabraham sai Genesis 22:18 (Levin ja Müller 2024, 164–165).

Vanemad kriitikud nagu J. Wellhausen ja tema järgijad, paigutasid kuninglikud psalmid pagendusjärgsesse perioodi ja oletasid, et nende psalmide teemaks on Iisraeli kogukond, võõras monarh või Makabite valitseja. Hilisemad kommentaatorid on leidnud, et need oletused ei pea paika ning määranud psalmid Iisraeli monarhia perioodi. Kuningas, Psalmis 72, on selgelt idealiseeritud ja mõned on väitnud, et ta on messiaanlik tegelane. Siiski ei ole ta messiaanliku kuningriigi kuningas, sest vaeseid piinatakse endiselt rõhujate poolt ning kusagil mujal ei leidu inimesi, kes messiaanliku kuninga eest kostaks (Tate 2000, 222).

Psalm 72 (või vähemalt selle põhiversioon) on seotud Assüüria kuningliku ideoloogiaga, mis võib olla pärit 7. sajandist eKr. See peegeldab Egiptuse ja iidse Lähis-Ida kuningliku ideoloogia „segu“ ning selle aktualiseerimist Uus-Assüüria kuningakontseptsioonide integreerimise kaudu, kuid spetsiifiliselt ei tuleks Iisraeli aktsente tähelepanu alt välja jätta. (Zenger 2005, 205). Gerstenbergeri (2001, 67–68) järgi võib tekstis teatud keelelisi iseärasusi mõista Pärsia impeeriumis kõneldud aramea keele mõjutustena. Psalm võtab üle Assüüria kuningliku teoloogia, säilitades samal ajal Assüüria vastase hoiaku, mis võrreldavalt leiab aset ka Deuteronomiumi lepingu-teoloogia kujunemisel, mis tootati Jeruusalemmas välja samal ajal (Zenger 2005, 205).

5.5. Tehisarude kommentaarid

Mõistmaks selgemalt, kas TI-de ja kommentaatorite analüüsides leidub erinevusi on kolme TI kommentaarid uuesti välja toodud. Allpool järjestatud kommentaarid on koostatud kokkuvõtlikult kõigist tekstidest, kuna igas analüüsis esines samu tähelepanekuid, mistõttu on lihtsam koondada rõhuasetused kompaktselt üheks kommentaariks. Iga stroofi suhtes on välja toodud, mida iga TI tekstiosaga seostas, kuidas tõlgendas. Analüüsi järeldused jätkuvad järgmises peatükis.

ChatGPT

Ss 1–4: Kuningas ja õiglus. Valitseja peab peegeldama Jumala õigust ja õiglust. Õiglus tuleb Jumalalt ja seda oodatakse valitsejalt. See on teoloogiline nõue, mida kuningas peab Jumala nimel järgima.

Ss 5–7: Võimu stabiilsus. Valitseja võimuga kaasneb rahu. „Päike“ ja „kuu“ sümboliseerivad stabiilsust ja viljakust. Võimuga kaasneb sotsiaalne harmoonia.

Ss 8–11: Võimu universaalsus. Valitseja võim laieneb üle kogu maailma. Kuningas valitseb kõigi rahvaste üle. Tema võim ulatub „merest mereni“. Kõik rahvad ja valitsejad kummardavad teda.

Ss 12–14: Valitseja kui vaeste kaitsja. Kuningas päästab vaesed ja rõhutud, sest ta kehastab endas Jumala halastust ja õiglust. Kaastunne ja abistamine teeb kuningast ideaalse valitseja.

Ss 15–17: Kiitus ja õnnistus. Palve, et valitseja võim kehtaks igavesti ja et tema nimi oleks õnnistatud. Tahetakse, et valitseja tooks, õigluse, viljakuse ja rahu ning et tema võim ei oleks ajutine.

Ss 18–20: Doksooloogia. Psalm lõpeb palvega Iisraeli Jumalale ja samaaegselt lõpetab ka Teise Psalmide raamatu.

Copilot

Kuna Copiloti analüüsides olid kõik stroofilised kommentaarid vormistatud väga erinevalt, on võetud aluseks esimese kommentaari ülesehitus ja täiendatud seda kahe ülejäänud analüüsi abil.

Ss 1–4: Õigluse ja õiguse kuningale üleandmine. Salm 1 on palve jumaliku tarkuse ja õigluse järele. Ideaalse kuninga valitsemise aluseks on õigus *mišpāt* ja õiglus *šēdāqāh*. Kuningas peab olema Jumala õiguse vahendaja. Kui kuningas päästab nõrgemad ja rõhutud saab sellest sotsiaalse õigluse ideaal. See on Vana Testamendi kuningliku võimu eetiline alus.

Ss 5–11: Kuningriigi ulatus ja õitseng. Valitseja saavutab laiema tunnustuse. Talle tuuakse kulda ja teda ülistatakse. „Merest mereni“ sümbol muutub hiljem messiaanliku universaalse kuningriigi sümboliks. „Päike“ ja „kuu“ viitavad igavikulisele valitsusele. „Vihm“ sümboliseerib viljakust, mis valitseja võimuga kaasneb. Rahvad alistuvad ideaalsele kuningale, kui mitte läbi vägivalla vaid läbi õigluse ja rahu. Kuninga kirjeldus on „propagandistlik“ ehk see vastandub iidse Lähis–Ida valitseja kujundile.

Ss 12–17: Kuningas kui rõhutute abistaja. Ideaalne kuningas on „lunastaja“, kes päästab vaesed ja rõhutud. Temaga saabub majanduslik õitseng. See roll antakse hiljem edasi messiale. Kuna valitseja nime ülistatakse, et see oleks igavene, on tegemist messiaanliku valitsejaga.

Ss 18–20: Doksoloogia. Lõpus ülistab psalm Jahvet ning lõpetab Teise Psalmide raamatu. See on Taaveti psalmide kulminatsioon.

Grok

Ss 1–4: Palve õiglase valitsemise eest. Psalm algab palvega, millega palutakse, et Jumal annaks kuningale oma otsused ja õigluse - (*mišpāṭīm*) ja (*šadāqā*). See peegeldab Saalomoni tarkuse palvet (1Kn 3:9). „Kuningapoeg“ on viide Saalomonile. Kuningas peab valitsema õiglaselt, eriti vaeste ja rõhutute suhtes ning purustama rõhujad. Mäed sümboliseerivad valitsust või maa viljakust, kus saba tõeks õiglus, rahu ja õitseng. See on messiaanlik viide Kristusele.

Ss 5–7: Kuninga valitsemise kestvus ja õnnistus. Kuninga valitsemise moraalsus on seotud maa viljakusega. Õiglus toidab maad nagu vihm. Teoloogiliselt on moraalsus seotud Jumala hirmu ning rahu kestvusega. Rahvas kardab Jumalat nii kaua kuni päike ja kuu püsivad. Kuningas ja tema õiglus toob maale õitsengu. See on messiaanlik rahu, mis täitub hiljem Kristuses.

Ss 8–11: Universaalne valitsemine: Kuninga võim ulatub „merest mereni ja Eufraati jõest maailma otsani“, mis on ajalooline viide Saalomoni impeeriumile, kuid prohvetlikult on tegemist Kristuse universaalse kuningriigiga. Kuningat kummardavad kõik kõrberahvad ning talle tuuakse kulda, mis viitab Saalomoni rikkusele, kuid prohvetlikult Kristuse andidele. Kuninga võim ei tulene sõjalisest hirmust vaid halastusest.

Ss 12–14: Hoolitsus vaeste eest: Valitseja ülesanne on aidata nõrkasid, päästa neid hädast ja neile halastada, sest nende veri on tema silmis kallis. See on messiaanlik viide Kristusele.

Ss 15–17: Õnnistus ja kestvus. Palvetatakse kuninga pika elu eest ja selle eest, et tema nimi kehtaks igavesti. Külluse ja rikkusega tuuakse paralleel Liibanoni rikkusega. Saalomon ei saavutanud lubadust, aga Kristus viib selle täide.

Ss 18–20: Doksoloogia. Kiidetakse Iisraeli Jumalat, kes teeb imesid ning kes täidab maa oma hiilgusega. Sellega lõppevad Taaveti palved.

6. Järeldused

Selles peatükis sünteesitakse uurimistulemused kommentaatorite ja TI-de tõlgenduste alusel ning sõnastatakse nende põhjal peamised järeldused. Eesmärgiks on tuua esile olulisemad leiud ja tähelepanekud.

Põhilised teoloogilised teemad on TI-del ja kommentaatoritel samad. Mõlemad toovad esile samad keskseid ideed: Jumala õiglus ja õigus; ja kuningas peab neid vahendama; vaeste kaitsmine tähendab, et ideaalne valitseja hoolib rõhututest; universaalne valitsus ehk kuninga mõju ulatub kõikjale maailmasse ning Jumala halastust/õiglust täidab kuningas Jumala esindajana maa peal. See tähendab, et kolm rakendust suudavad üsna hästi tabada psalmi põhisisu ja teoloogiat.

Vaeste teoloogiat käsitlevad kommentaatorid ajaloolise tähenduse kontekstis ehk mida vaeste sümbolika ning selle teoloogiline roll psalmis tähendas omal ajal ning miks seda seal käsitletakse. Vaeste teoloogia tähendab kommentaatorite tõlgenduses seda, et kuningas, Jahve esindajana, toob jumaliku õigluse oma rahvale ning päästab sellega vaesed (Zenger 2005, 219). Kujutus kuningast, kelle ülesanne on aidata vaeseid ning seeläbi luua sotsiaalne õiglus oma valdustes on vana Lähis-Ida kontekstis täiesti tavaline nähtus (Gerstenberger 2001, 66). TI-de tõlgendus on lihtsam ning nimetab kuningat lühidalt isikuks, kellel on sotsiaalne kohustus aidata vaeseid. Mitmes analüüsis oli kuninga aitav suhtumine vaeste vastu TI-de jaoks konkreetne viide Kristuse halastavale olemusele.

Samuti sarnanevad stroofide üldised funktsioonid. Kuigi jaotused erinevad, on sisuline tõlgendus nii TI-del kui kommentaatoritel sarnane: Psalmi algus viitab õiglasele valitsemisele, psalmi keskosa arendab kuninga võimu ulatust ja sellega kaasnevat õitsengut. Seejärel rõhutatakse hoolitsust vaeste eest ja psalmi lõpp sümboliseerib õnnistust ja Teise Psalmiraamatu lõppu. Mõlemad rõhutavad ka psalmi kuningat kui Jumala esindajat ja õigluse toojat. Seega TI-de funktsionaalne arusaam tekstist kommentaatoritega kattub, aga vorm erineb.

Kõige suurem ja olulisem erinevus TI-de ja autorite tõlgendustes tuleb esile meetodikas ja analüüside sügavuses. Kommentaatorid kasutavad ajaloolis-kriitilist meetodit, arvestades seejuures teksti algset konteksti, žanri (kuninglik psalm), redaktsioonilugu ning arutavad teadlaste erinevaid seisukohti. TI-d seevastu annavad sünteesitud ja üldistatud tõlgenduse, milles puudub kriitiline arutelu, viitamine erinevatele tõlgendustele ja

nende eesmärk on teksti selgus, mitte teaduslik kriitika; ehk teisisõnu kommentaatorid analüüsivad, aga TI lihtsustab.

Struktuuri analüüsis kasutavad kommentaatorid tihti erinevaid jaotusi, mille läbi seletavad psalmi struktuuri ja ülesehitust. Struktuuri analüüs on osa Psalmi 72 teaduslikust arutelust, milles kommentaatorid argumenteerivad erinevate käsitluste üle. TI-de jaotused olid seejuures ebastabiilsed. Erinevates analüüsides kasutati sageli erinevaid struktureid ülesehitusi. Struktuur ei olnud seotud sügavama analüüsiga. Kolme TI struktuur on seega pigem illustratiivne kui teaduslikult analüütiline.

TI-d rõhutasid olulist seost psalmi ja Kristuse vahel. Nad näevad seega psalmi tugevalt messiaanliku ettekuulutuse ja tekstidest ilmnes, nagu see oleks neil iseenesestmõistetav. Kommentaatorid on selles teemas ettevaatlikumad. Nende prioriteet on psalmi algne tähendus ja kasutus. Messiaanlikku tõlgendust käsitletakse hilisema arenguna. TI-d on seega tugevalt mõjutatud kristoloogilisest tõlgendusest, samas kui kommentaatorid keskenduvad ajaloolisele ja kontekstuaalsetele perspektiividele.

Kommentaatoritel on „universaalsuse“ põhimõte seotud Aabrahami töötuse, Iisraeli teoloogia ja eshatoloogiaga. TI-d seevastu rõhutasid oma analüüsides tugevalt kristlikku kuningriigi saabumise metafoori ning ei süvenenud laiemalt ajaloolisse konteksti. Seega jääb kommentaatorite rõhuasetuseks psalmi detailsem akadeemiline uurimine ja selle tähenduse üle argumenteerimine, samas kui TI-de käsitluses on olulisem lihtne ja süsteemne ning õppimist toetav psalmi seletamine, mis ei kanna endas tugevat akadeemilist kriitikat.

Kokkuvõte

Uurimistöö eesmärk oli analüüsida, kas ja kuidas ChatGPT, Copilot ja Grok koostavad Psalmi 72 eksegeesi ning kas ja mil määral nende lähenemine erineb akadeemilisest piibliuurimisest. Tehisintellektide loodud tekste kõrvutati tunnustatud eksegeetiliste kommentaaridega.

Selgus, et kõik kolm tehisintellekti koostasid eksegeetilised analüüsid, keskendudes peamiselt psalmi ülesehitusele, teoloogilisele tähendusele ning osaliselt ka ajaloolisele ja kirjanduslikule taustale. Kõik TI-d koostasid oma analüüsides ka eksegeetilised kommentaarid.

Kõik TI-d kommenteerisid psalmi ülesehitust, jaotades selle erinevateks temaatilisteks osadeks, kuid lähenemisviisid erinesid. ChatGPT jagas psalmi neljaks kuni viieks osaks, Copilot jaotas struktuuri püsivalt neljaks ja Grok stabiilselt kolmeks osaks. Mitmel puhul vaadeldi doksoloogiati eraldi, ent ilma põhjaliku analüüsita.

Kõikide TI-de jaoks olid olulisteks teoloogilisteks teemadeks Jumala õiglus ja õigus, ideaalne kuningas/valitsemine, vaeste teoloogia, universaalne kuningriik ja messiaanlik tähendus. Teoloogilist tõlgendust käsitleti lühidalt alapeatükina. Erinevused esinesid peamiselt rõhuasetustes. Oluline rõhk oli, et psalmi funktsioon on olla messia ja Jeesuse ettekuulutus.

TI-id kasutasid oma kommentaarides salm-salmilist struktuuri ning jagasid psalmi stroofideks. Stroofide jaotus ei olnud erinevates analüüsides stabiilne ja osades analüüsides ei koostatud neid klassikalises stiilis, vaid esitati osana mõne muu alateemaga. Stroofide tähenduse analüüsimisel jäi üldiseks korduvaks mustriks kõigil TI-del: ss 1–4 – palve õiglase kuninga eest, ss 5–7 / 5–11 – rahu, õitseng, kestvus, ss 8–11 – universaalne valitsemine, ss 12–14 – vaeste kaitse, ss 15–17 – õnnistus ja kuninga kestvus, ss 18–20 – doksoloogia.

TI-d keskendusid väga minimaalselt psalmi tekkeloole. ChatGPT mainis teises analüüsis psalmi võimalikku seost ajaloolise Saalomoni troonileasumisega. Copilot pakus kolmandas analüüsis psalmi tekkeajaks 10. sajandit eKr. Grok tõi oma esimeses analüüsis lühidalt välja erinevad seisukohad, millisest ajast psalm pärineda võib, nimetades seda Taaveti palveks oma poja Saalomoni eest või et psalm võib olla Saalomoni enda looming. Viidatud allikad TI-de bibliograafiates olid mitmed angloameerika ja harvemal juhul saksa taustaga eksegeetilised kommentaarid ja artiklid. Tekstisiselt ei olnud aga

nende allikate korrektsus selge, kuna viitamine oli kõigi TI-de puhul kehv, ebapädev ja tihti ka vale. Sageli leidis bibliograafiates ka selgeid valeviiteid nagu näiteks Eesti Piibliseltsi 1997. aasta tõlge ning samuti ka väljamõeldud allikaid nagu „Piibel 2020“.

TI-de analüüsid on kokkuvõtlikud, üldistavad ning neil puudub kriitiline analüüsimisvõime. Nende eesmärgiks ei ole kriitiliselt sünteesida psalmi, vaid vastata illustreerivalt antud küsimustele. Akadeemilised kommentaarid seevastu analüüsivad psalmi, võttes arvesse filoloogilist perspektiivi, ajaloolist konteksti, kirjanduslikku vormi, teoloogilist arengut ning nad ei kaldu ühele kindlale religioossele tõlgendusele, nagu seda on näha TI-de puhul, kus psalmi seostati tugevalt messiaanliku ja kristoloogilise tõlgendusega.

Bibliograafia

Allikad

OpenAI. 2025. ChatGPT. (19. jaanuari versioon) [suur keelemudel]. <https://chat.openai.com/>.

Microsoft Corporation. 2025. Copilot. (10. aprilli versioon) [suur keelemudel]. <https://copilot.microsoft.com/>.

xAI. 2025. Grok 4. (19. jaanuari versioon) [suur keelemudel]. <https://grok.x.ai/>.

Elliger, Karl, ja Rudolph Wilhelm, toim. 2012. *Biblia Hebraica Stuttgartensia*. Stuttgart. Deutsche Bibelgesellschaft.

Sekundaarkirjandus

Alzubaidi, Khairi. 2025. „The Role of Generative AI in Higher Education: Institutional Guidelines, Generational Gaps, and the Grok 4 Challenge“. *Arab World English Journal*, nr 11 (juuli): 1–4. <https://doi.org/10.24093/awej/call11.1A>.

AltexSoft. 2026. „Parameters in AI“. (n.d). <https://www.altexsoft.com/glossary/parameters-in-ai/>. Vaadatud 28. aprillil 2026.

Anderson, Arnold Albert. 1992. *The Book of Psalms. 2: Psalms 73-150*. Reprinted. The New Century Bible Commentary. Eerdmans.

Buttrick, Geroge Arthur. 1987. *The interpreter's Bible*. 36. print. Abingdon Press.

Sõnaveeb. „Kolofoon“. 13.november 2023. <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/kolofoon/1/est>. Vaadatud 28. aprillil 2026.

Gerstenberger, Erhard S. 2001. *Psalms, Part 2, and Lamentations*. The Forms of the Old Testament Literature 2. Wm. B. Eerdmans.

Hossfeld, Frank-Lothar, ja Erich Zenger. 2005. *Psalms 2: A Commentary on Psalms 51-100*. Transl. Linda M. Maloney. Hermeneia. Fortress Press.

Kurlberg, Jonas, Zoltan Schwab, Ximian Xu, ja Dan Washbrook. 2026. *AI Bible Apps and Theological Bias*. Stonehill Green.

Levin, Christoph, ja Reinhard Müller. 2024. *Die Psalmen in ihrer Urgestalt*. C.H. Beck.

Lima, Bruno Cesar, Nizam Omar, Israel Avansi, ja Leandro Nunes De Castro. 2025. „Artificial Intelligence Applied to the Analysis of Biblical Scriptures”: A Systematic Review“. *Analytics* 4 (2): 13. <https://doi.org/10.3390/analytics4020013>.

McGrath, James F. 2025. „ChatGPT and Biblical Studies“. *Interpretation: A Journal of*

- Bible and Theology* 79 (2): 126–35. <https://doi.org/10.1177/00209643241308583>.
- Minnick, Chris. 2025. *Microsoft Copilot*. First edition. For Dummies. John Wiley & Sons, Inc.
- Nõmmik, Urmas. 2017. „Vanaheebrea luule poeetika, juhatuseks“. *Methis. Studia humaniora Estonica* 13 (16). <https://doi.org/10.7592/methis.v13i16.12450>.
- Ollivier, Matthieu, Ayoosh Pareek, Jari Dahmen, et al. 2023. „A Deeper Dive into ChatGPT: History, Use and Future Perspectives for Orthopaedic Research“. *Knee Surgery, Sports Traumatology, Arthroscopy* 31 (4): 1190–92. <https://doi.org/10.1007/s00167-023-07372-5>.
- Paul, Toomas, ja Uku Masing. 1990. *Uus Testament ja Psalmid, ehk, Vana Testamendi laulud*. Olion.
- Tate, Marvin E. 2000. *Psalms 51-100*. Word Biblical Commentary. 20. Word Books.
- Terrien, Samuel. 2003a. *The Psalms Vol 1*. WM. B. Eerdmans.
- Samet, Uri. 2025. „The positive influence of large language models on fact-checking practices: A case study of Grok“. *World Journal of Advanced Engineering Technology and Sciences* 15 (3): 1727–38. <https://doi.org/10.30574/wjaets.2025.15.3.1123>.
- Wangsa, Ketmanto, Shakir Karim, Ergun Gide, ja Mahmoud Elkhodr. 2024. „A Systematic Review and Comprehensive Analysis of Pioneering AI Chatbot Models from Education to Healthcare: ChatGPT, Bard, Llama, Ernie and Grok“. *Future Internet* 16 (7): 219. <https://doi.org/10.3390/fi16070219>.
- Weiser, Artur. 1996. *The Psalms: A Commentary*. Transl. Herbert Hartwell. 9th impression. SCM Press.
- Wu, Tianyu, Shizhu He, Jingping Liu, et al. 2023. „A Brief Overview of ChatGPT: The History, Status Quo and Potential Future Development“. *IEEE/CAA Journal of Automatica Sinica* 10 (5): 1122–36. <https://doi.org/10.1109/JAS.2023.123618>.

Summary

Usage of AI chatbots ChatGPT, Copilot, and Grok in Estonian language for the exegesis of Old Testament psalms with an example on Psalm 72

The aim of this study is to analyse how three AI chatbots (ChatGPT, Copilot and Grok) interpret Psalm 72 in Estonian language. Various AI-based applications are increasingly being used as tools for interpreting and analysing the Bible. Users now have access to AI applications based on various language models, such as ChatGPT, Copilot, and Grok, which offer text analysis, summarization, and the ability to generate academic texts.

Large language models can produce coherent and meaningful interpretations of a wide variety of texts, including religious texts. This raises the question of how AI-based analyses relate to classical academic biblical exegesis, and what the similarities and differences between these approaches are.

This thesis focuses on an analysis of Psalm 72, examining how the previously mentioned AI chatbots interpret this psalm and to what extent their interpretations align with or diverge from those found in academic commentaries. Considering the interpretations of authoritative exegetical commentators, this thesis seeks to answer the following questions:

1. How do ChatGPT, Copilot and Grok analyze Psalm 72?
 - a) Do the AI systems analyze the structure of the psalm, and if so, how?
 - b) Do the AI systems interpret the psalm's theological message, and if so, how?
 - c) Do the AI systems comment on the psalm verse by verse?
 - d) How many stanzas do they divide the psalm into?
 - e) What meaning do they assign to each stanza?
2. Do the AI systems analyses differ from academic psalm commentaries?
 - a) How do the commentators analyze the psalm's structure, theology, etc.?
 - b) What else do the AI commentaries and authors highlight?
 - c) Do the AI commentaries describe the psalm's background?
 - d) What literature/sources do the AI commentaries use to analyze the psalm?

The first question, along with its sub-questions, focuses on the interpretation of each of the three AIs. This examines whether the AIs take the aspects mentioned in the sub-questions into account in their analyses or not. The second question, along with its sub-

questions, focuses on the possible differences and similarities that emerge in the analyses of the commentators and the AIs. Since AIs compile their analyses based on the sources available to them, critical attention is paid to the sources cited by them to determine whether these three AIs use academically acceptable material in their analyses.

Finally, the chatbots analyses are compared with academic commentaries on the Psalms to identify possible differences and overlaps. Within this framework, the study examines how academic commentators approach Psalm 72, what emphasis they highlight, and what they focus on. It also analyzes aspects that the AIs highlighted in their analyses, but which are not addressed in the commentator's interpretations, and vice versa.

Psalm 72 has been selected as the biblical text for analysis because it is one of the most actively studied and theologically debated psalms in biblical scholarship, holding special significance in both Jewish and Christian theology. The psalm's significance in various theological communities increases the likelihood of different perspectives and interpretations emerging in the texts compiled by the three chatbots.

Lisa 1. Psalmi 72 tõlge

Psalmi 72 tõlge on esitatud 1989. aastal ilmunud Uue Testamendi ja Psalmide ehk Vana Testamendi laulude alusel.

1 *Saalomonilt.*

*Jumal, anna oma kohustused kuninga kätte,
oma õiglus kuningapojale*

2 *Ta tehku otsused õiglaselt su rahvale
ja su armetutele, nõnda kui on kohus.*

3 *Kandku mäed rahvale rahu
ja kingud õiglust.*

4 *Ta mõistku õigust armetuile rahva seas,
andku abi vaeste lastele
ning litsugu lõhki survajad.*

5 *Kestku ta elu niikaua kui päike,
ja seni kui kuud on, põlvest põlve.*

6 *Sadagu ta vihm ädalale,
nagu uduvihm, mis leotab maad.*

7 *Tema päevil lokaku õige
ja valitsegu rahu küllus,
kuni kuud enam pole.*

8 *Ja ta valitsegu merest mereni
ja Eufrati jõest maailma äärteni.*

9 *Ta ees nõtkugu meresõitjad
ja ta vaenlased lakkugu põrmu.*

10 *Tarsise ja saarte kuningad toogu andisid.
Šeeba ja Seeba kuningad toogu andameid.*

11 *Ja teda kummardagu kõik kuningad,
kõik rahvad teenigu teda.*

12 *Sest ta vabastab vaese, kes appi kisendab,
ja armetu, kellel pole abimeest!*

13 *Ta säästab nõtra ja vaest*

ning aitab vaeste hingi.

*14 Ta lunastab nende hinged survest ja vägivallast,
nende veri on tema meelest kallis.*

*15 Ja tema elagu ja talle antagu Šeeba kulda.
Ja tema eest palvetatagu alati,
teda õnnistatagu päev otsa.*

*16 Viljaküllus olgu maal,
ta vili kahisegu mägede harjadelgi,
nagu Liibanoni mets olgu ta vili.
Ja linnast õitsku rahvas välja nagu rohi maal.*

*17 Ta nimi püsigu igavesti.
Päikese palge ees võrsugu ta nimi,
ja sellega õnnistatagu üksteist,
kõik rahvad kiitku teda õndsaks.*

*18 Õnnistatud olgu ISSAND Jumal,
Iisraeli Jumal,
kes ainuüksi teeb imesid.*

*19 Õnnistatud olgu tema kirgas nimi igavesti,
kogu maailm olgu tema kirkust täis. Aamen ja aamen!
Iisai poja Taaveti palved on lõppenud.*

Lisa 2. ChatGPT 1. analüüs

Siin on **eksegeetiliselt põhjalik analüüs Psalmist 72**, mis hõlmab selle teksti konteksti, struktuuri, teoloogilist sõnumit ja kirjanduslikke tunnuseid. Lõpus on toodud ka kasutatud allikate loetelu.

Psalm 72 – Eksegeetiline analüüs

1. Teksti ja konteksti üldiseloostus

Psalm 72 kuulub psalmide teise raamatu lõppu (Ps 42–72) ning on pealkirjastatud: “*Saalomoni laul*.” Heebrea tekstis: מְלֹחֵם (lišlōmōh), mis võib tähendada nii „Saalomoni kuulus” kui ka „Saalomoni kohta” või „Saalomoni stiilis.” Selle psalmi lõpuvormel (“*Taaveti palved lõpevad siin*”, Ps 72:20) viitab, et see võib olla **kogu Taavetile omistatud psalmide kogu lõppsõna**. Tekst on seega **kuninglik psalm**, mille keskmes on **ideaalne kuningas** – kas Saalomon ise või messiaanliku kuninga eelkuju.

Psalm 72 on eriline selle poolest, et see ühendab **poliitilise-ühiskondliku tarkuse** ja **messiaanliku lootuse**. Taavetlikus teoloogias on kuningas Jumala asehaldur, kes peab valitsema õiguse ja rahuga, hoolitsema vaeste eest ning olema rahvaste valguseks. Psalm 72 on seega **taevase õiguse ilmalik väljendus** maa peal.

2. Struktuur ja poeetiline ülesehitus

Psalm 72 koosneb kahest peamisest osast ja lõpu doksoloogiast:

Jaod	Sisu
------	------

Salmid 1–4	Palve kuninga õiglase valitsuse pärast
------------	--

Salmid 5–11	Kuningliku valitsuse kosmiline ja rahvusvaheline mõõde
-------------	--

Salmid 12–17	Õiglase kuninga headus, halastus ja universaalne mõju
--------------	---

Salmid 18–20	Doksoloogia – Jumala kiitus ja raamatu lõppsõna
--------------	---

Struktuuri tunnused:

- **Paralleelism:** Heebrea poetikale iseloomulik sünonüümne ja antiteetiline paralleelism (nt s 2, 4, 12).
- **Universaalsed motiivid:** Rahvad, mered, päike, kuud (s 5, 8), mis rõhutavad kuninga mõju üle kogu maailma.

- **Rahukuningas:** sõnad *šālôm* („rahu”) ja *šedeq* („õigus”) korduvad kogu psalmis.

3. Teksti eksegees (salm-salmilt)

Salmid 1–4: Palve õiglase kuninga pärast

„Jumal, anna oma seadus kuningale, oma õigus kuningapoegale...”

Need salmid seavad psalmi tonaalsuse: valitseja peab peegeldama **Jumala õigust** (heebrea *šedeq* ja *mišpāṭ*). Kuningas ei ole iseseisev autoriteet, vaid **Jumala õiguse teostaja**. „Kuningapoeg“ võib viidata Saalomonile, kuid sügavamalt on see **messiaanliku valitseja prototüüp** (vrd Js 11:1–5).

Salmid 5–11: Universaalne ja kosmiline valitsus

„Et nad kardaksid sind, kuni kestab päike...”

Need salmid annavad psalmile **kosmoloogilise mõõtme** – kuninga valitsus ulatub „merest mereni“ (s 8), väljendades universaalsust. Salm 10 mainib **Seeba ja Saaba kuningaid**, kes toovad ande – vihje hilisemale traditsioonile, kus **Seeba kuninganna külastab Saalomoni** (1Kn 10). Uues Testamendis on seda nähtud kui eelpilti rahvaste tulekust Messia juurde (Mt 2:11; Mt 12:42).

Salmid 12–17: Kuningas kui vaeste kaitsja

„Sest ta vabastab hädalise, kes kisendab...”

Need salmid kirjeldavad ideaalset valitsejat, kes kehastab **Jumala halastust ja õiglust**. Heebrea tekst rõhutab aktiivset tegutsemist: *yōšî ‘a* („päästab”), *ḥāmāl* („halastab”), *gō’ēl* („lunastab”).

Kuningas ei raja oma võimu sõjalisele jõule, vaid **kaastundele ja õigusele**. Salm 17 kuulutab: „*Tema nime õnnistatakse igavesti; kogu maa täitub tema aust.*” – see on **messiaanliku universaalsuse tippmoment**.

Salmid 18–20: Doksoloogia ja lõppsõna

„Kiidetud olgu Issand, Iisraeli Jumal...”

Need salmid moodustavad **teise raamatu lõpusõna**, mitte ainult psalmi osa. Doksoloogia kinnitab, et kogu õiglase valitsus ja rahu pärinevad **Jumala ülemvalitsusest**.

Lõpp: „Taaveti, *Iisai poja, palved lõpevad siin.*“
See osutab, et psalm võib olla **toimetatud** kui osa varasest psalmide kogust, mis lõpeb Taaveti lauludega.

4. Teoloogiline sõnum

1. **Jumala õigus kui valitsemise alus:**
Valitseja peab toimima Jumala seaduse kohaselt; õigluse on kuningavõimu legitiimsuse kriteerium.
 2. **Messiaanlik mõõde:**
Psalm 72 ületab ajaloolise Saalomoni ajastu ja osutab tulevasele **Messia kuningriigile**, mis toob **universaalse rahu ja õigluse** (vrd Js 9:5–6).
 3. **Sotsiaalne õigluse ja vaeste kaitse:**
Tekst on üks varasemaid **ühiskondliku õigluse teoloogilisi manifeste** Piiblis – rõhutades, et tõeline kuninglikkus seisneb nõrgemate teenimises.
 4. **Universaalne õnnistus:**
Messiaanlik kuningas on „kogu maa õnnistus“ (s 17), täites Aabrahami tõotust: „*Sinu järeltulijas õnnistavad end kõik rahvad*“ (1Ms 22:18).
-

5. Kirjanduslik ja liturgiline kasutus

- Psalm 72 on kasutatud **kuninglike kroonimiste ja rahupalvete** kontekstis.
 - Kristlikus traditsioonis on seda tõlgendatud **Jeesuse Kristuse messiaanliku valitsuse ettekuulutusena**, eriti adventiajal.
 - Liturgiliselt kuulub psalm **jumalikku kuningapsalmide rühma** (Ps 2; 45; 89; 110).
-

6. Keelelised ja tekstikriitilised märkused

- Heebrea sõna *šālōm* („rahu, terviklikkus“) on tuletatud juurest *šlm*, mis seostub ka nimega *Šelomoh* (Saalomon) – sõnamäng, mis ühendab kuninga nime ja tema valitsuse olemuse.
- Septuaginta ja Vulgata tõlgendavad pealkirja „Saalomoni“ mitte autorina, vaid kui **temale pühendatud või tema kohta kirjutatud psalmi**.
- Psalm on tugev paralleel tekstidega: Js 11:1–9; 1Kn 3:9–14; Mi 4:1–4.

7. Kokkuvõte

Psalm 72 on **õigluse ja rahu manifest**, mis ühendab poliitilise, sotsiaalse ja messiaanliku visiooni.

See ei kirjelda pelgalt Saalomoni valitsemise ideaali, vaid **tulevase jumaliku kuningriigi** ideaalset kuju.

Psalm väljendab **taavetliku teoloogia tipupunkti**: Jumala õiguse valitsus maa peal, mis toob rahu, õitsengu ja õnnistuse kogu loodule.

Kasutatud allikad

1. **The Hebrew Bible / Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS)**. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1997.
 2. **Kraus, H.-J.** *Psalmen. 1. Teilband: Psalmen 1–59; 2. Teilband: Psalmen 60–150*. BKAT XV/1–2. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1978–1979.
 3. **Brueggemann, Walter.** *The Message of the Psalms*. Minneapolis: Augsburg, 1984.
 4. **Goldingay, John.** *Psalms, Volume 2: Psalms 42–89*. Baker Commentary on the Old Testament Wisdom and Psalms. Grand Rapids: Baker Academic, 2007.
 5. **Tate, Marvin E.** *Psalms 51–100 (Word Biblical Commentary, Vol. 20).** Dallas: Word Books, 1990.
 6. **Kidner, Derek.** *Psalms 1–72: An Introduction and Commentary*. Tyndale Old Testament Commentaries. Leicester: IVP, 1973.
 7. **Eesti Piibliselts.** *Piibel 1997 (Uus Parandatud Tõlge)*. Tallinn: Eesti Piibliselts.
 8. **Craigie, Peter C.** *Word Biblical Commentary: Psalms 1–50; Psalms 51–100*. Waco: Word Books, 1983–1990.
 9. **Anderson, A. A.** *The Book of Psalms: Vol. 1 & 2*. New Century Bible Commentary. Grand Rapids: Eerdmans, 1981.
-

Kas soovid, et lisaksin sellele ka **eksegeetilise kokkuvõtte heebrea võtmesõnade semantilise analüüsiga** (nt *šedeq, šālōm, mišpāṭ*)? See muudaks analüüsi veel teaduslikumaks.

Lisa 3. ChatGPT 2. analüüs

Siin on **eksgeetiliselt põhjalik analüüs Psalm 72-st** (Piibel, Psalmid 72), mis käsitleb teksti *sisulist tähendust, teoloogilist konteksti, struktuuri, ajaloolist tausta ja tõlgenduste mitmekesisust*. Lõpus on loetelu **kasutatud allikatest**.

Psalm 72 – põhistruktuur ja sisuline ülevaade

Psalm 72 on *kuninglik palve* (royal psalm), mis algab palvega, et Jumal annaks kuningale õigusemõistmise ja õiguse (v 1–4), kirjeldab seejärel *väljaulatuvat ja õilsat valitsemist* (v 5–17) ning lõpeb *doksoloogiaga* ehk kiituslauluga Jumalale (v 18–19) ja toob esile lõpu „David’i palvete“ (v 20). Tekst on mõeldud nii *ajalooliseks* kui ka *profeetlikuks* otsinguks. ([Wikipedia](#))

1. Pealkiri ja autorlus

- Pealkiri: „Of Solomon“ – tähendab kas „Solomonile“, „Solomoni kohta“, või psalmi seostamist tema valitsusajaga. Masoretlik tekst ütleb “Of Solomon”, Septuaginta “to Solomon”. ([Wikipedia](#))
 - Autor: Ei ole ühemõtteline: traditsiooniline vaade seob selle kuningas **Solomoniga**, ent osa uurijaid näeb siin **David’i palvet Solomonile või prohvetlikku ettekuulutust Messia tulekust**. ([United Church of God](#))
-

2. Teksti kontekst (histooriline ja liitvaatestikuline)

Psalm 72 avab sügava kõne *kuninga valitsemise ideaalist*:

A. Ajalooline kontekst

- Psalm on osa Laulude raamatu II osast ja võib olla seotud **Solomoni troonipärimisega** või tema tulevase valitsemisega. ([United Church of God](#))
- Kuninga ülesanne Iisraelis oli tagada *õigus* (mishpāt) ja *righteousness* (tsedaqah) – need on keskseks teemadeks kogu alguses (v 1-4). ([Working Preacher from Luther Seminary](#))

B. Teoloogiline raamistik

- Psalm kutsub esile *David’i–Solomoni* valitsemise mõttes sarnast arutelu nagu **2. Saamuel 7** (Jumala lubadus *pikaajalisest troonist* David’i järeltulijatele).

- Uues Testamendis loetakse seda psalmi sageli **messiaanikana** – ettekuulutuseks tulevasele õigusele ja rahule, mis on täidetud Kristuses. ([St. Takla](#))
-

3. Eksgeetiline analüüs põhipunktide kaupa

A. Värsid 1–4: Õiglus ja halastav valitsemine

Psalm algab palvega:

„Anna Jumal kuningale Sinu kohtumõistmised ja Sinu õiglus ... et ta mõistaks Su rahvast õigusega ja vaeseid õiglaselt.“ ([Wikipedia](#))

- Siin on oluline rõhk **õiglusel kui jumalikul atribuudil**: see ei ole lihtsalt moraalne omadus, vaid *Jumala enda omadus* – mida inimvalitsejalt oodatakse. ([Working Preacher from Luther Seminary](#))
 - „Mishpat“ ja „tsedaqah“ heebrea kontekstis viitavad **praktilisele õigusele ja sotsiaalsele õiglusele** (nt kaitse vaestele ja rõhututele). ([Working Preacher from Luther Seminary](#))
-

B. Värsid 5–7: Kuningriigi kestus ja viljakus

Psalm kujutab kuningriiki:

„Olgu tema päevades õigus ja rahu, nii kaua kui kuu püsib.“ ([Wikipedia](#))

- Need metafoorid („päike“, „kuu“) tähendavad *pidevat stabiilsust ja viljakust*. Kalvin selgitab, et need on *ikuisuse kujundid* – räägivad valitsemise kestusest kaugelt enam kui ühe ajaloolise valitseja elueast. ([psalms.org](#))
-

C. Värsid 8–11: Universaalsus ja valitsemise ulatus

Psalm laieneb:

„Ta valitseb merest mereni... kõigi rahvaste üle.“ ([Wikipedia](#))

- Siin ilmneb idee, et kuningas ei ole vaid kohaliku rahva valitseja, vaid tema valitus tundub *kõigi rahvaste üle ulatuvana*. Selline kosmiline mõõde viitab pigem **messiaanikule kui ajaloolisele Solomonile**. ([St. Takla](#))
-

D. Värsid 12–14: Kaastunne ja sotsiaalne hoolimine

Psalm rõhutab:

„Ta vabastab vaesed ... päästab rõhutud...“ ([Wikipedia](#))

- See toob esile kuningliku valitsemise eetilise dimensiooni: **õiglus ei ole vaid formiline, vaid halastav tegevus** – kaitse nõrkade ja abitus seisus olevate inimeste jaoks. ([St. Takla](#))

E. Värsid 15–17: Igaühe õnnistus ja igavene nimi

Psalm lõpetab kujutlusega:

„Tema nimi püsigu igavesti; kõik rahvad olgu temast õnnistatud ja kutsugu teda õnnisuks.“ ([Wikipedia](#))

- See on kõige selgemalt **messiaanikas tõlgendatav osa**: ideaalne valitseja ei ole ajutine valitseja, vaid **allikas õnnistuse igavesele rahvale**. ([St. Takla](#))

✿ 4. Tõlgenduslikud tasandid

A. Ajalooline/Süntaktiline

- Tekst on algselt mõeldud kui **ajaloolise kuninga ehk Solomoniga seotud palve**, et tema valitsemine oleks õige ja õiglane. ([United Church of God](#))

B. Liitvaatestikuline / Messiaanik

- Juudi ja kristliku traditsiooni tõlgenduses on psalm *prohvetlikult* suunatud **tulevasele ideaalvalitsejale/Messiale**, kelle õiglus, rahu ja universaalsus ületavad inimkuninga piirid. ([St. Takla](#))

C. Teoloogiline praktika

- Psalm kujutab ideaalset valitsemist: **õiglus, kaastunne ja rahu** kui Jumala valitsemise tunnusjooned – see on teoloogiline ideaal nii vana kui ka uue liidu mõttes. ([Working Preacher from Luther Seminary](#))

📖 Kokkuvõte

Psalm 72 ei ole lihtsalt *konkreetne ajalooline dokument*, vaid *põhjalikult teoloogiline kirjeldus* Jumala poolt seatud kuninga õiglast valitsemist. Tekst kõneleb ajaloolisest palvest, sotsiaalsest õigusest, rahu tulekust ja lõplikust Messia valitsemisest.

📖 Kasutatud allikad

1. John Calvin's Commentary on Psalm 72 (Psalms.org) ([psalms.org](#))
2. Psalm 72 Commentary, Matthew Henry (St-Takla.org) ([St. Takla](#))

3. Psalm 72 (Wikipedia) ([Wikipedia](#))
 4. Psalm 72 Commentary – Beyond Today Bible Commentary ([United Church of God](#))
 5. Lange Commentary on Psalm 72 (BibleHub) ([Bible Hub](#))
 6. Enduring Word Bible Commentary: Psalm 72 ([Enduring Word](#))
 7. Expositor's Bible Commentary: Psalm 72 ([Bible Hub](#))
-

Kui soovid, võin lisada ka **tõlke-analüüsi (heebrea sõnade ja struktuuri analüüs)** või **võrdleva eksgeesi erinevate tõlgete vahel.**

Lisa 4. ChatGPT 3. analüüs

Alljärgnev on põhjalik eksegeetiline analüüs Psalmist 72 (tavaliselt numeratsioonis Psalm 72 / 71 Septuagintas), säilitades tekstikriitilise ja teoloogilise lähenemise. Lõpus on kasutatud allikate loetelu (suur osa on standardteaduslikud kommentaarid ja tekstikriitilised väljaanded).

1. Sissejuhatus ja kontekst

Psalm 72 on *Davidile* (heebrea pealkiri: "*Lamnatagu Taaveti*") pühendatud palve/kuninga laule, mille sisu on paljuski *kuningliku uusaastapalve* või *messiaanilise ettekuulutuse* vormis. Psalm on osa *Davidile* adresseeritud palvuste kogumist (Ps 61–72) ning traditsiooniliselt seostatud *Iisraeli kuninga* idealiseerimisega – rõhutades õiglust, halastust ja rahvaste valitsemist Jumala nimel.

Tegelikult on teksti sisu *kriitiliselt mitmekihiline*:

Tekstil on *ajalooline kiht*, mis võis algselt viidata iisraeli monarhiale.

Samas on see *liturgiliselt/teoloogiliselt universaliseerunud*, andes hääle kõigi rahvaste valitsemise idee realiseerumisele Jumala riigis.

Tekstikeel on heebrea poeetiline, kasutades paralleelset struktuuri, metafoore, klišeid ning sarnaneb Lähis-Ida kuninglikele palvevormidele.

2. Struktuurne ja vormiline analüüs

Ps 72 järgib *kaheosalise palvemärkmiku* loogikat:

Palve kuninga valitsemise eest (1–4)

Õiguse ja rahu kirjeldus kuninga valitsemisel (5–7)

Universaalne valitsemine ja rahvaste kaasatus (8–11)

Rikkus ja õnnistused rahvale (12–14)

Universaalne kiitus ja igavene preestri/kuninga mälestus (15–19)

See struktuur kooskõlas *palve-vastustamise teoloogiaga*: alguses meeleheide → lõpuks kiitus.

3. Teksti märksõnad ja heebrea keele nüansid

Heebrea originaalis näeme mitmeid *poeetilisi ja teoloogilisi rõhuasetusi*:

צֶדֶק (tsedeq) – “õigus/õiglus”: keskne mõiste (vt 1, 2, 7). Kuningas peab valitsema *Jumala õigluse* alusel.

רַחֲמִים (raḥamim) – “halastus/halastustunne”: rõhutab valitseja empaatiat ja karjase rolli.

עַם (am) ja מַמְלֶכֶת (ummot) – “rahvas” ja “rahvad/natsioonid”: universaalse ulatusega viisioon.

Korduvad fraasid (“valitse...”, “tuua...”) loovad poeetilist rütmi, mis rõhutab pidevat pöördumist Jumala poole.

Struktuurse paralleelsuse tõttu on oluline tõlgendada paljusid sõnu nii *poliitilises* kui *teoloogilises* võtmes.

4. Sisu ja tähendusosad

4.1 Kuningas kui õiguse mudel (1–4)

“...pange õiglus kuningale, oh Jumal, ja õiglus Sinu pojale!”

See ei ole lihtsalt poliitiline palve – see esitab kuningale teoloogilise nõude: valitseda *Jumala õiguse ja tõe* järgi. Tekst sarnaneb Lähis-Ida valitsejate preambula-formulatsiooniga, kuid deformeeritud Jahwe-keskseks.

4.2 Sotsiaalne ja kosmiline harmoonia (5–7)

“Tema päevil õitseb õiglus ja suur rahu...”

Palmi keskmised salmid maalivad ette *õigluse poolt tagatud ühiskonda*. Võrdluseks võib mõelda Vanas Testamendis sageli käsitletud teemale: kõrgem kui inimlik õiglus → sotsiaalne harmoonia.

4.3 Universaalne valitsemine (8–11)

“... kõik rahvad / suured kuningad kummardavad Tema ees.”

See osa on *messiaanlikus* tähenduses tähtis. See ei piirdu Iisraeliga – see näeb ette Jumala valitseja domineerimist kõigi rahvaste üle. Klassikaline Iisraeli õiglusmõiste laieneb universaalseks.

4.4 Sotsiaalsed lubadused ja Jumala hool (12–14)

Salmid keskenduvad sotsiaalsele õigusele ja halastusele:

vaeste kaitse,

vaimsete ja füüsiliste kannatajatega tegelemine.

See rõhutab, et kuninga ülesanne on olla *Jumala tunnistaja inimeste hulgas*, mitte ainult administratiivne valitseja.

4.5 Jumala kiitus ja igavene õnnistus (15–19)

Psalmi lõpus toimub *laul tänust* Jumalale seoses kuninga tarkuse ja valitsemise eesmärgiga. Selles lõigus näeme juba *liturgilist vastuslaulu*, kus kogudus pöördub Jumala võimu poole.

5. Teoloogilised teemad ja tähendused

5.1 Jumala riigi-teoloogia

Psalm esitab Jumala riigi mudeli, kus valitseja on vahendaja Jumala õiguse ja rahu realiseerijana. See on teoloogiliselt lähim hilisema kristliku Messia mõistele.

5.2 Sotsiaalne õiglus ja halastus

Psalmi sisu on *eetiline* ja *sotsiaalne*, rõhutades sotsiaalseid kohustusi: kaitsta vaeseid, rõhutada halastust, näidata kaasinimestele hoolt.

5.3 Universaalsus ja misjoniline perspektiiv

Psalm 72 on *üleilmse visiooniga*, tuntav sarnasustena teiste Vt tekstidega, mis rõhutavad *Jumala kuningriigi* ulatust kõigile rahvastele.

6. Teksti tõlgendamine ja rakendused

6.1 Juudi traditsioon

Juudaism näeb psalmi sageli seoses *taanitarkuse-kuninga* ideaaliga, väljendades ootus *õiglase ja halastava valitseja* järele.

6.2 Kristlik traditsioon

Kristlikus hermeneutikas loetakse seda sageli messiaanlikuks ettekuulutuseks Jeesusele Kristusele – Tema valitsemine kui *rahuvalitseja* ja *kõigi rahvaste Lunastaja*.

6.3 Kaasaegne rakendus

Psalm 72 kõnetab ka tänapäeval:
õigluse ja rahu küsimused,
valitsemise eetika,
sotsiaalne hoolivus,
universaalsete inimõiguste teema.

7. Teksti vormi ja sisu vahelised seosed

Psalm 72 on näide *Iisraeli poeetilisest palvekunstist*, kus paralleelsus, metafoorid ja teoloogilised kujundid aitavad vahendada rikkalikku tähenduskihti. See ei ole lihtsalt kuningakroonika ega poliitiline manifest – see on püha palve, mis liigub isiklikult universaalse sotsiaalse õigluseni.

8. Kokkuvõte

Psalm 72 on *teoloogiliselt sügav, sotsiaalselt kohustatud ja universaalselt suunatud* tekst, mis ühendab *õiguse, halastuse, rahu ja Jumala valitsemise* ideed üheks tervikuks. Tema sõnum ulatub palju kaugemale algsest kuninglikust kontekstist ja kõnetab nii otse- kui ka järeltõlgenduslikult religioosset auditorit.

9. Kasutatud allikad

NB! Allikad on peamiselt tuntud teaduslikud kommentaarid ja väljaanded; näited on inglise keeles, kuid vastavad standardsele Piibliteaduse kirjandusele.

T. Longman III & R. Dillard, *An Introduction to the Old Testament* (messiaanilise kuningavõimu teemad)

J. Goldingay, *Psalms Volume 3 (Chapters 90–150)* (Baker Commentary) – põhjalik poeetiline ja teoloogiline analüüs

A. Campbell & M. A. Beale (eds.), *Commentary on the New Testament Use of the Old Testament* – psalmi kristoloogilised tõlgendused

H. G. M. Williamson, *Psalms* (Tyndale Old Testament Commentary) – lühike ja akadeemiline lähenemine heebrea tekstile

R. E. Murphy, *Psalms* (Word Biblical Commentary) – tekstikriitiline ja semantiline analüüs

E. Jacob, *Exegetical Dictionary of the Old Testament* – heebrea-sõnastikuline taust

L. Ryken, J. Wilhoit, T. Longman, *Dictionary of Biblical Imagery* – poeetilised ja metafoorilised kujundid

BHS / Biblia Hebraica Stuttgartensia – heebrea tekstikriitiline väljaanne

NET Bible with Full Notes – kaasaegne tekstiseletus

Soovi korral saan lisada ka tekstikriitilise paralleeli erinevate käsikirjade vahel (Masoretic Text vs. Septuagint vs. teised varased versioonid).

Lisa 5. Copilot 1. analüüs

All right, Martin — siin on põhjalik, eksegeetiline ja teaduslikult informeeritud analüüs Psalmist 72. Hoidsin teksti süstemaatiliseks ja akadeemiliselt kasutatavaks, kuid samas loetavana. Lõpus on allikad, nagu soovisid.

Psalm 72 eksegeetiline analüüs

1. Psalm 72 žanr ja kontekst

Psalm 72 kuulub **kuningapsalmide** hulka ning on traditsiooniliselt seotud **Saalomoni** nimega (heebrea pealkiri: *lāšlōmōh*). Seda võib mõista kahel viisil:

- „Saalomonile“ — st pühendatud või temaga seotud,
- „Saalomoni poolt“ — st tema kirjutatud.

Enamik teadlasi peab tõenäoliseks, et psalm on **kuninglik palve uue kuninga ametissepühitsemiseks**, tõenäoliselt Saalomoni trooniletõusmise kontekstis (1Kn 1–2). Psalmil on aga ka **messiaanlik** mõõde, mis ületab ühegi ajaloolise kuninga reaalsed saavutused.

2. Struktuur

Psalm jaguneb selgelt neljaks osaks:

1. **Sissejuhatuse:** palve kuninga eest (s 1–4)
2. **Kuningriigi õitseng ja rahu** (s 5–11)
3. **Kuningas kui nõrgade kaitsja** (s 12–17)
4. **Doksoloogia ja raamatu lõpp** (s 18–20)

Psalm 72 lõpetab **Psalmide raamatu II osa** (Ps 42–72), mida kinnitab doksoloogia salmides 18–19 ja märkus „Jesse poja Taaveti palved on lõppenud“ (s 20).

3. Eksegeetiline analüüs salmide kaupa

Salmid 1–4 — Õigluse ja õiguse andmine kuningale

„Jumal, anna kuningale oma seadused ja oma õiglus kuningapojale.“

- **Õigus (mišpāt)** ja **õiglus (šēdāqāh)** on kuningavõimu keskne alus.
- Kuningas ei valitse isikliku autoriteediga, vaid **Jumala antud mandaat** on tema legitiimsuse allikas.
- S 2–4 rõhutavad, et kuninga esmane ülesanne on **vaeste, nõrgemate ja rõhutute kaitsmine**.

- Heebrea paralleelism näitab, et õige valitsemine toob **rahulepingu** (šālôm) ja **õitsengu**.

■ Salmid 5–11 — Kuningriigi ulatus ja õitseng

Need salmid kirjeldavad kuninga valitsust poeetiliselt kosmilises mõõtkavas.

- S 5–7: valitsus kestab „päikese ja kuu olemasoluni“ — see on **hüperbool**, mis väljendab ideaali, mitte ajaloolist reaalsust.
- S 8: „merest mereni“ — väljend, mis hiljem muutub **messiaanliku kuningriigi** sümboliks (vt Sakarja 9:10).
- S 10–11: kuningale tuuakse ande ja teda teenitakse — see meenutab Saalomoni rahvusvahelist prestiiži (1Kn 10), kuid ületab selle mõõtmetelt.

■ Salmid 12–17 — Kuningas kui nõrgade vabastaja

See osa on psalmi teoloogiline süda.

- Kuningas on **lunastaja** (s 14), kes päästab „vaese ja hädalise“.
- Tema valitsus ei põhine sõjalisel jõul, vaid **halastusel ja õiglusel**.
- S 15–17: kuninga valitsus toob **majandusliku õitsengu**, „vilja külluse“, „nime igavese kestmise“.
- Need kirjeldused ületavad Saalomoni ajaloolise valitsuse ja viitavad **messiaanlikule ideaalile**.

■ Salmid 18–20 — Doksoloogia ja raamatu lõpp

- S 18–19 on ülistus Jahvele, kes on „ainus imetegude tegija“.
- S 20 märgib Psalmide II raamatu lõppu.
- See näitab, et psalm on redaktsiooniliselt paigutatud raamatu struktuuri osana, mitte ainult iseseisva palvena.

4. Teoloogilised rõhuasetused

1. Messiaanlik valitsus

Psalm 72 on üks selgemaid messiaanlikke psalme.

Selle ideaalne kuningas:

- valitseb igavesti,
- toob universaalse rahu,
- kaitseb nõrku,
- toob õitsengu kogu maailmale.

Need jooned ületavad täielikult Saalomoni ajaloolise valitsuse ning kristlik traditsioon on näinud psalmis **prohvetlikku viidet Kristusele**.

2. Õiglus kui valitsemise alus

Psalm rõhutab, et tõeline kuninglik autoriteet ei põhine jõul ega poliitikal, vaid:

- **õiglusel** (šēdāqāh),
- **õigusel** (mišpāt),
- **halastusel** (ḥesed).

See on vastandlik muistsete Lähis-Ida kuningate enesekuvandile, kes rõhutasid sõjalist võimu.

3. Universaalne rahu ja õitseng

Psalmis kujutatud rahu ei ole ainult sõjalise konflikti puudumine, vaid **šālôm** — terviklikkus, harmoonia, viljakus, sotsiaalne õiglus.

4. Kuningas kui Jumala esindaja

Kuningas ei ole jumalik, vaid:

- Jumala **esindaja**,
- Jumala **õigluse teostaja**,
- Jumala **rahva kaitsjaks seatud**.

5. Psalm 72 kasutus hilisemas traditsioonis

Juudi traditsioonis

- Psalm on seotud **messia ootusega** — tulevase Taaveti järeltulija ideaalne valitsus.

Kristlikus traditsioonis

- Psalm 72 on loetud **Kristuse kuningliku valitsuse** ettekuulutusena.
- S 8 („merest mereni“) ja s 17 („tema nime õnnistatakse igavesti“) on sageli seotud evangeeliumi levikuga.

Liturgiline kasutus

- Psalm on kasutusel **kuningate kroonimisel, advendiajal, missioonitekstina**.

6. Kokkuvõte

Psalm 72 on poeetiline, teoloogiliselt rikas ja poliitiliselt laetud tekst, mis ühendab:

- ajaloolise palve Saalomoni eest,
- ideaalpildi õiglase kuninga valitsusest,

- messiaanliku tulevikunägemuse.

See psalm kujutab valitsejat, kelle võim ei põhine vägivallal, vaid **õiglusel, halastusel ja nõrgemate kaitsel**. Tema valitsus toob **universaalse rahu ja õitsengu**, mis kristlikus tõlgenduses leiab täitumise Kristuses.

Kasutatud allikad

Akadeemilised kommentaarid ja monograafiad

- Craigie, Peter C. *Psalms 1–50*. Word Biblical Commentary.
- Goldingay, John. *Psalms, Volume 2: Psalms 42–89*. Baker Academic.
- Kidner, Derek. *Psalms 1–72*. Tyndale Old Testament Commentaries.
- Mays, James L. *Psalms*. Interpretation Commentary Series.
- Waltke, Bruce K., ja Houston, James M. *The Psalms as Christian Worship*.
- Weiser, Artur. *The Psalms*. Old Testament Library.

Teoloogilised ja piibliteaduslikud käsiraamatud

- *The New International Dictionary of Old Testament Theology and Exegesis* (NIDOTTE).
- *Anchor Yale Bible Dictionary*.
- *The Oxford Bible Commentary*.

Piiblitõlked

- Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS).
- Septuaginta (LXX).
- Eesti Piibliselts: 1997 ja 2020 tõlked.

Kui soovid, võin koostada ka:

- homileetilise (jutluse) versiooni,
- heebrea keele sõnauuringu,
- paralleelide analüüsi Uues Testamendis,
- või psalmi teoloogilise kokkuvõtte lühemas vormis.

Lisa 6. Copilot 2. analüüs

All right, Martin — siin on põhjalik, akadeemiliselt orienteeritud ja eksegeetiliselt süvitsi minev analüüs Psalmist 72. Hoidsin teksti ülesehituse sellisena, et see oleks kasulik nii teoloogiliseks uurimistööks kui ka jutluse ettevalmistuseks. Lõpus on allikad, nagu palusid.

Psalm 72 eksegeetiline analüüs

1. Psalm 72 žanr, kontekst ja struktuur

Psalm 72 kuulub **kuningapsalmide** hulka. Selle pealkiri “*Saalomoni psalm*” võib viidata kas:

- autorlusele (Saalomon ise),
- või pühendusele (Taaveti palve Saalomoni eest).

Heebrea fraas *le-Šelomo* võimaldab mõlemat tõlgendust. Psalm on tugevalt **messiaani-line**, sest kirjeldab ideaalset kuningat, kelle valitsus ületab ajaloolise Iisraeli piirid ja kestab igavesti. See ületab selgelt ühegi ajaloolise kuninga reaalse valitsemise.

Psalm jaguneb loogiliselt neljaks osaks:

1. **Sissejuhatuse: palve kuninga eest** (s 1–4)
2. **Kuningriigi õitseng ja õiglus** (s 5–11)
3. **Kuningas kui nõrgade kaitsjana** (s 12–15)
4. **Lõpudoksoloogia ja universaalne õnnistus** (s 16–19)

2. Eksegees: salm-salmilt

Salm 1

“*Jumal, anna kuningale oma seadused ja oma õiglus kuningapojale.*”

- Tegemist on **palvega jumaliku tarkuse ja õigluse** järele.
- Heebrea sõna *mišpat* (õigus) ja *tsedaqah* (õiglus) on kuningavõimu keskne eetilise alus.
- Kuningas ei valitse iseseisvalt — ta on **Jumala õiguse vahendaja**.

Salmid 2–4

Kuningas peab:

- mõistma õigust vaestele,
- päästma rõhutuid,

- purustama rõhujad.

See on **sotsiaalse õigluse ideaal**, mis ületab antiikmaailma tavapärase kuningakäsitluse.

Iisraeli kuningas ei ole lihtsalt sõjaline juht, vaid **Jumala õiguse kehastus**.

Salmid 5–7

Kuningriigi õitseng on seotud kuninga õigusega:

- “kuni päike ja kuu on” → **igavikuline valitsus**
- “vihm niidetud rohul” → **eluandva valitsuse metafoor**

See on poeetiline kujund, mis seob kuninga valitsemise **kosmilise korraga**.

Salmid 8–11

Kuningriigi ulatus:

- “merest mereni”
- “Eufratist maailma otsani”

Need väljendid viitavad:

- kas **Saalomoni-aegsele ideaalile**,
- või **messiaanlikule universaalsele valitsusele**.

Rahvad toovad ande — see meenutab 1Kn 10 kirjeldust Saalomoni hiilgusest, kuid psalmis on ulatus suurem ja universaalsem.

Salmid 12–14

Kuningas on:

- “vaese ja hädalise päästja”,
- “nõrgade elu lunastaja”.

Heebrea sõna *ga'al* (“lunastama”) on **liitlas- ja sugulaskaitse** termin. Kuningas tegutseb nagu **päästja-sugulane** (go'el). See on teoloogiliselt oluline, sest hiljem rakendatakse seda rolli Messiale.

Salm 15

“Tema pärast elagu ja andku talle Seba kuld.”

- Seba kuld viitab taas Saalomoni narratiivile (1Kn 10).
- Kuid psalmis on see **liturgiline soov**, mitte ajalooline kirjeldus.
- “Pidevalt palvetatagu tema eest” — kuninga valitsus on **religioosne reaalsus**, mitte ainult poliitiline.

Salmid 16–17

Kuningriigi õitseng:

- rohke vilja metafoor,
- rahva õitseng,
- kuninga nime igavikulisus.

Heebrea kultuuris “nimi” tähendab **identiteeti ja mõju**. Igavene nimi viitab **messiaanlikule kuningale**, mitte surelikule valitsejale.

Salmid 18–19

Doksoloogia:

- “Kiidetud olgu Issand, Iisraeli Jumal”
- “Tema ainuüksi teeb imesid”

See lõpetab **Taaveti palved** (s 20). Psalm 72 on seega kogu Taaveti psalmide kogumiku (Ps 2–72) kulminatsioon.

3. Teoloogilised rõhuasetused

1. Messiaanlik kuningas

Psalm kirjeldab kuningat, kes:

- valitseb igavesti,
- toob universaalse rahu,
- kaitseb vaeseid,
- kelle valitsus ulatub üle kogu maa.

Ükski ajalooline Iisraeli kuningas ei täitnud neid tingimusi täielikult. Seetõttu tõlgendasid juudi ja kristlik traditsioon psalmi **messiaanliku prohvetlusena**.

2. Õiglus kui valitsemise kese

Kuningas ei ole võimu kandja oma õiguse alusel, vaid **Jumala õiguse teostaja**. See seab valitsemisele moraalse standardi, mis on radikaalne ka tänapäeva poliitilises mõttes.

3. Universaalne õnnistus

Psalm lõpeb sõnadega, et “kogu maa olgu täis tema au”. See on **Aabrahami tõotuse** (1Ms 12:3) laiendus — Messia kaudu saavad õnnistatud kõik rahvad.

4. Psalm 72 roll Piiblis ja teoloogias

Juudi traditsioon

Psalm 72 on olnud:

- messiaanliku ootuse alus,
- ideaalne pilt tulevases Taaveti soost kuningast.

Kristlik traditsioon

Varakristlikud autorid nägid psalmis:

- Kristuse kuninglikku rolli,
- tema õiglast valitsust,
- rahvaste allumist evangeeliumile.

Psalm 72 on sageli seotud jõulude ja epifaania liturgiaga (tarkade külaskäik).

5. Kokkuvõte

Psalm 72 on poeetiline, teoloogiline ja poliitiline visioon **täiuslikust kuningast**, kelle valitsus on:

- õiglane,
- eluandev,
- universaalne,
- igavene.

Ajalooline Saalomon on psalmi lähtepunkt, kuid tekst ise ületab tema valitsuse piirid ja avab ukse **messiaanlikule tõlgendusele**, mis on olnud keskne nii juudi kui kristlikus teoloogias.

Kasutatud allikad

Akadeemilised kommentaarid ja monograafiad

- Craigie, Peter C. *Psalms 1–50; Psalms 51–100*. Word Biblical Commentary.
- Goldingay, John. *Psalms*, Vol. 2. Baker Commentary on the Old Testament.
- Kidner, Derek. *Psalms 1–72*. Tyndale Old Testament Commentaries.
- Mays, James L. *Psalms*. Interpretation Commentary Series.
- Waltke, Bruce K. & Houston, James M. *The Psalms as Christian Worship*.
- Weiser, Artur. *The Psalms*. Old Testament Library.

Keele- ja tekstikriitilised allikad

- Brown, Driver, Briggs. *Hebrew and English Lexicon of the Old Testament (BDB)*.

- Koehler, Baumgartner. *Hebräisches und Aramäisches Lexikon zum Alten Testament (HALOT)*.

Teoloogilised käsitlused

- Wright, N. T. *Jesus and the Victory of God*.
- Kaiser, Walter C. *The Messiah in the Old Testament*.

Kui soovid, võin koostada ka:

- jutluse Psalm 72 põhjal,
- heebrea keele sõnauuringud,
- paralleelide tabeli Uue Testamendiga,
- või lühikokkuvõtte õppetööks.

Lisa 7. Copilot 3. analüüs

Alljärgnev on eksegeetiliselt põhjalik, akadeemilise tasemega analüüs Psalmist 72, mille lõpus on kasutatud allikate loetelu. Ma ei tsiteeri psalmi täisteksti, kuid viitan üksikutele fraasidele, mis on lubatud.

Psalm 72 eksegeetiline analüüs

1. Asukoht psalmide raamatus ja žanriline määratlus

Psalm 72 kuulub psalmide kogumiku teise raamatu lõppu (Ps 42–72). Sellel on märges “Saalomoni psalm”, mis on eksegeetiliselt mitmeti tõlgendatav:

- **Autor Saalomon** – traditsiooniline juudi ja kristlik tõlgendus.
- **Pühendatud Saalomonile** – heebrea *lēšlōmōh* võib tähendada ka “Saalomoni jaoks”.
- **Saalomonlik stiil** – tarkuskirjandusele omased teemad (õiglus, rahu, kuninga-võimu ideaal).

Žanriliselt on psalm kuninglik palve või kuningavõidmise liturgia, mis sisaldab ka messiaanlikke jooni.

2. Struktuur ja kompositsioon

Psalm jaguneb selgelt neljaks suureks osaks:

1. **Sissejuhatuse: palve kuninga õiguse ja õigluse eest** (s 1–4)
2. **Kuningriigi õnnistuslik laienemine ja rahu** (s 5–11)
3. **Kuningas kui nõrgade kaitsja ja õiguse taastaja** (s 12–17)
4. **Doksoloogia ja raamatu lõpulõik** (s 18–20)

Viimane osa (s 18–20) on redaktsiooniline lisand, mis lõpetab psalmide teise raamatu. See tähendab, et psalm ise lõpeb tõenäoliselt salmiga 17.

3. Teoloogilised põhiteemad

3.1. Jumalik õiglus kui kuningavõimu alus

Psalm algab palvega: “*Anna kuningale oma õigused*”. Heebrea sõnad **mišpāṭ** (õigus) ja **šēdāqāh** (õiglus) on Vanas Testamendis kuningavõimu keskne eetiline alus. Kuningas ei valitse isikliku autoriteedi, vaid **Jumala õiguse vahendajana**.

3.2. Õiglus vaeste ja rõhutute suhtes

Salmid 2–4 ja 12–14 rõhutavad, et tõeline kuningas:

- kaitseb vaeseid,
- vabastab rõhutuid,
- purustab rõhujad.

See on otsene vastandus muistsete Lähis-Ida kuningate enesekirjeldustele, kus kuningas esineb küll “vaeste kaitsja” rollis, kuid pigem propagandistlikult. Psalm 72 seab selle **Jumala tahte** keskmesse.

3.3. Kosmiline ulatus ja universaalne rahu

Salmid 5–11 kirjeldavad kuningriiki poeetiliste hüperboolidega:

- “kuni kuu on olemas” – ajatu kestvus,
- “merest mereni” – universaalne ulatus,
- rahvaste alistumine – mitte agressiooni, vaid **õigluse ja rahu** tõttu.

See loob messiaanliku mõõtme: ideaalne kuningas, kelle valitsus ületab ajaloolise Iisraeli piirid.

3.4. Kuningas kui elu ja õnnistuse allikas

Salm 6 võrdleb kuningat vihmaga, mis kastab maad.

See on agrikultuurse ühiskonna jaoks pilt **viljakusest, õnnistusest ja elu jätkumisest**.

Kuningas ei ole pelgalt poliitiline juht, vaid **elu edendaja**.

3.5. Messiaanlik tõlgendus

Juba varajases juudi traditsioonis ja eriti kristlikus eksegeesis on psalmi nähtud kui:

- **messiaanlikku ideaalvalitsejat**,
- **Dāvidi dünastia täitumist**,
- **Jeesuse kui Messia eelkuju** (nt salm 17: “tema nimega õnnistatakse”).

Kristlikus traditsioonis on psalm 72 üks olulisemaid messiaanlikke psalme koos psalmidega 2, 45 ja 110.

4. Keeleline ja poeetiline analüüs

4.1. Paralleelism

Psalm kasutab rikkalikult heebrea poeetilist paralleelismi:

- **Sünonüümne paralleelism** – mõte kordub teises vormis (nt s 2).

- **Antiteetiline paralleelism** – vastandused rõhutavad moraalsel kontrasti (nt õiged vs rõhujad).
- **Klimaktiline paralleelism** – mõte kasvab intensiivselt (nt s 8–11).

4.2. Hüperbool ja kosmiline kujundikeel

Fraasid nagu “kuni päike paistab” ja “kõik kuningad kummardavad teda” on poeetilised liialdused, mis väljendavad **täiuslikkuse ideaali**, mitte tingimata ajaloolist reaalsust.

4.3. Intertekstuaalsed seosed

Psalm 72 resoneerib:

- **2Sm 7** – Dāvidi leping ja igavene kuningriik
- **Js 11** – õiglane Messias, kes toob rahu
- **Ps 2** – rahvaste allutamine Jumala kuningale
- **Ps 45** – kuninglik pulmalaul, kus kuningat kirjeldatakse jumaliku õigluse kandjaks

5. Ajalooline kontekst ja redaktsiooniline perspektiiv

5.1. Saalomoni valitsusaeg

Kui psalm pärineb Saalomoni ajast (10. saj eKr), siis peegeldab see:

- rahu ja õitsengu perioodi,
- kuningriigi laienemist,
- rahvusvahelist diplomaatilist mõju.

Psalm oleks siis **kuningavõidmise liturgia**, mis palub Jumala õnnistust uuele valitsejale.

5.2. Hilisem redaktsiooniline kasutus

Eksperdid peavad tõenäoliseks, et psalm sai uue tähenduse:

- **pagendusejärgses perioodis**, kui Dāvidi dünastia oli katkenud,
- **messiaanliku lootuse tekstina**, mis väljendas igatsust õiglase valitseja järele.

Salm 20 (“Dāvidi palved lõpevad siin”) näitab, et psalm toimis **raamatu lõppakordina**, mis võttis kokku kuningliku teoloogia.

6. Teoloogiline sõnum tänapäeval

Psalm 72 pakub mitmekihilist teoloogilist sõnumit:

- **Õiglus on tõelise juhtimise keskmeks** – poliitiline võim on Jumala ees vastutav.

- **Vaeste ja nõrkade kaitse on Jumala kuningriigi tunnus** – see on eetiline imperatiiv.
- **Rahu ja õitseng on õigluse tagajärg**, mitte jõu või sõjalise võidu tulemus.
- **Messiaanlik lootus** – ideaalne valitseja, kes toob rahu ja õigluse kogu maailmale.

Psalm 72 on seega nii **poliitiline manifest**, **teoloogiline ideaal** kui ka **messiaanlik prohvetikuulutus**.

Kasutatud allikad

Piiblitekstid

- Hebrew Bible / Biblia Hebraica Stuttgartensia (BHS)
- Septuaginta (LXX)
- Eesti Piibliselts: Piibel (1997)

Kommentaariid ja monograafiad

- Craigie, P. C. *Word Biblical Commentary: Psalms 1–50*.
- Goldingay, J. *Psalms, Vol. 2: Psalms 42–89*. Baker Academic.
- Tate, M. E. *Word Biblical Commentary: Psalms 51–100*.
- Allen, L. C. *Psalms 101–150*. Word Biblical Commentary.
- Mays, J. L. *Psalms*. Interpretation Commentary Series.
- Brueggemann, W. *The Message of the Psalms*.
- Dahood, M. *Psalms II: 51–100*. Anchor Bible.

Teadusartiklid ja taustmaterjal

- Gerstenberger, E. *Psalms: Part 1 and 2*.
- Wilson, G. H. *The Editing of the Hebrew Psalter*.
- Childs, B. S. *Introduction to the Old Testament as Scripture*.

Kui soovid, võin koostada ka **homileetilise tõlgenduse**, **teoloogilise sünteesi**, heebrea keele detailse sõnauuringu või võrdluse teiste kuninglike psalmidega.

Lisa 8. Grok 1. analüüs

Psalm 72 eksegeetiline analüüs

Psalm 72 on üks kuninglikest psalmidest (royal psalm), mis kuulub Vanasse Testamenti ja on atribuuditud Saalomonile. See on palve kuninga õiglase valitsemise eest, kuid sisaldab ka prohvetlikke elemente, mis osutavad Messia kuningriigile. Psalm on kirjutatud Saalomoni valitsemisaja kontekstis, kuid selle ideaalid ületavad ajaloolise kuninga võimalusi, viidates Jeesuse Kristuse igavesele valitsemisele. Žanriliselt on see kroonimislaul (coronation hymn), mis väljendab rahva palveid kuninga eest ja rõhutab tema rolli Jumala esindajana maa peal.

Taust ja autorlus

Psalm 72 pealkiri on "Saalomoni psalm" (NIV: "Of Solomon"). Mõned uurijad arvavad, et see on Taaveti kirjutatud palve oma poja Saalomoni eest, eriti tema vanaduspäevil enne surma, kui Saalomon pidi troonile astuma (vt 1Kn 1:39). Teised peavad seda Saalomoni enda loominguks, mis võis olla koostatud kui kogumiku (Psalmid 42–72) lõpetus. Ajaloolises kontekstis peegeldab see Saalomoni valitsusaega, mis oli tuntud rahu, õitsengu ja tarkuse poolest (1Kn 3:5–9; 10:23–25), kuid psalm rõhutab ideaalset kuningat, kes valitseb Jumala õiglusega. Juudi traditsioonis (nt Targum ja Midrash) tõlgendatakse seda kui "Kuninga Messia" psalmi, samas kui kristlikus traditsioonis osutab see Kristusele kui Taaveti Suuremale Pojale (Mt 28:18; Jh 5:22). Psalm lõpeb märkega "Siin lõpevad Taaveti, Iisai poja palved" (s 20), mis võib viidata varasemale psalmikogumikule.

Struktuur

Psalm jaguneb kolmeks osaks:

1. Palve kuninga võimekuse eest õiglaselt valitseda (s 1–7).
2. Palve laiaulatusliku mõju eest (s 8–14).
3. Laias õiglasel valitsemisel peituvad tagajärjed (s 15–20), lõppedes doksoloogiaga.

Teine võimalik jaotus: lühike palve (s 1), pikk ennustus kuninga valitsemisest (s 2–17) ja lõpetav kiitus (s 18–20). Keeleline struktuur hõlmab paralleelisme ja kordusi, nagu "õiglus" ja "rahu", mis seovad moraalse ja loodusliku korra.

Salm-salmiline analüüs (NIV tõlkes baasil)

Psalm 72 täistekst (NIV):

- > 1 Endow the king with your justice, O God, the royal son with your righteousness.
 - > 2 May he judge your people in righteousness, your afflicted ones with justice.
 - > 3 May the mountains bring prosperity to the people, the hills the fruit of righteousness.
 - > 4 May he defend the afflicted among the people and save the children of the needy; may he crush the oppressor.
 - > 5 May he endure as long as the sun, as long as the moon, through all generations.
 - > 6 May he be like rain falling on a mown field, like showers watering the earth.
 - > 7 In his days may the righteous flourish and prosperity abound till the moon is no more.
 - > 8 May he rule from sea to sea and from the River to the ends of the earth.
 - > 9 May the desert tribes bow before him and his enemies lick the dust.
 - > 10 May the kings of Tarshish and of distant shores bring tribute to him. May the kings of Sheba and Seba present him gifts.
 - > 11 May all kings bow down to him and all nations serve him.
 - > 12 For he will deliver the needy who cry out, the afflicted who have no one to help.
 - > 13 He will take pity on the weak and the needy and save the needy from death.
 - > 14 He will rescue them from oppression and violence, for precious is their blood in his sight.
 - > 15 Long may he live! May gold from Sheba be given him. May people ever pray for him and bless him all day long.
 - > 16 May grain abound throughout the land; on the tops of the hills may it sway. May the crops flourish like Lebanon and thrive like the grass of the field.
 - > 17 May his name endure forever; may it continue as long as the sun. Then all nations will be blessed through him, and they will call him blessed.
 - > 18 Praise be to the Lord God, the God of Israel, who alone does marvelous deeds.
 - > 19 Praise be to his glorious name forever; may the whole earth be filled with his glory.
- Amen and Amen.
- > 20 This concludes the prayers of David son of Jesse.

****Salmid 1–4: Palve õiglase valitsemise eest****

Psalm algab palvega, et Jumal annaks kuningale oma otsused ja õigluse (s 1). See peegeldab Saalomoni tarkuse palvet (1Kn 3:9), kus kuningas on Jumala justiitsi allikas. Kuningas peab valitsema õiglaselt, eriti vaeste ja rõhutute üle (s 2–4), purustades rõhujad. Mäed ja künkad (s 3) sümboliseerivad valitsust või maa viljakust, kus õiglus toob rahu ja õitsengu. Messiaanlikult osutab see Kristusele, kes otsustab õiglaselt (Js 11:4).

****Salmid 5–7: Kuninga valitsemise kestvus ja õnnistus****

Kuninga valitsemine kestab päikese ja kuu ajani (s 5), tuues vihma-laadse värskenduse (s 6) ja õiglase õitsengu (s 7). See seob moraalse valitsemise loodusliku viljakusega, kus õiglus toidab maad nagu vihm niidetud rohtu. Teoloogiliselt rõhutab see Jumala hirmu ja rahu kestvust põlvest põlve. Messiaanlikult viitab see Kristuse igavesele kuningriigile, kus õiglus toob rahu (Heb 7:1–3).

****Salmid 8–11: Universaalne valitsemine****

Kuningas valitseb merest mereni ja Eufrati jõest maa otsteni (s 8), kus kõrbe hõimud kummardavad ja vaenlased lakuvad tolmu (s 9; vt 1Ms 3:14–15). Kauged kuningad (Taršis, Seeba, Seeba) toovad ande (s 10–11). Ajalooliselt peegeldab see Saalomoni impeeriumi (1Kn 10:23–25), kuid prohvetlikult Kristuse universaalset kuningriiki (Mt 24:14; Ilm 11:15).

****Salmid 12–14: Hoolitsus vaeste eest****

Kuningas päästab abivajajad ja rõhutud, halastades nõrgale ja päästes nad vägivallast (s 12–14). Nende veri on tema silmis kallis. See on kuninga töö tuum: kaitsta nõrku, mitte vallutada territooriume. Messiaanlikult osutab see Kristusele, kes päästab hingi ja purustab Saatana (Js 11:4).

****Salmid 15–17: Õnnistused ja kestvus****

Palved kuninga pikaealisuse eest, kuldandide ja vilja rohkuse eest (s 15–16). Tema nimi kestab igavesti ja rahvad on tema kaudu õnnistatud (s 17; vt 1Ms 12:2–3). See seob valitsemise majandusliku õitsenguga, kus õiglus toob vilja nagu Liibanon.

****Salmid 18–20: Doksoloogia****

Kiitus Jumalale, Iisraeli Jumalale, kes teeb imesid ja täidab maa oma auhiilgusega (s 18–19). "Aamen ja aamen" (s 19) ning märges Taaveti palvete lõpust (s 20). See rõhutab, et kuningas on Jumala vahend, mitte ise allikas.

Peamised teemad ja teoloogilised tähendused

- ****Õiglus ja rahu****: Õiglus on valitsemise alus, mis toob rahu ja õitsengu (s 3, 7). Moraalne ja looduslik kord on seotud – õiglus viljastab maad.
- ****Hoolitsus vaeste eest****: Kuninga roll on kaitsta nõrku, mis on tsivilisatsiooni test (s 4, 12–14).
- ****Universaalne kuningriik****: Valitsemine laieneb kõigile rahvastele, tuues kummar-duse ja õnnistuse (s 8–11, 17).
- ****Messiaanlikud aspektid****: Psalm osutab Kristusele kui õiglasele kuningale, kelle valitsemine on igavene ja universaalne (nt Js 11:1–5; Jer 23:5). See on tüüpiline Saalomoni, kuid täidetud Jeesuses.
- ****Teoloogiline rõhk****: Kuningas on Jumala esindaja, sõltuv Tema õiglusest; psalm kut-sub palvetama valitsejate eest (1Tm 2:2).

Järeldus

Psalm 72 pakub ideaalset pilti Jumala valitsemisest läbi anointed kuninga, mis osaliselt täitis Saalomoni ajal, kuid täielikult Messias. See kutsub uskureid palvetama õigluse ja rahu eest, oodates Kristuse tagasitulekut (Mt 6:10).

Kasutatud allikate loetelu

- Enduring Word Bible Commentary Psalm 72. <https://enduringword.com/bible-commentary/psalm-72/>
- Commentary on Psalms 72 by Matthew Henry - Blue Letter Bible. https://www.blueletterbible.org/Comm/mhc/Psa/Psa_072.cfm
- Commentary on Psalm 72:1-7, 10-14 - Working Preacher. <https://www.working-preacher.org/commentaries/revised-common-lectionary/epiphany-of-our-lord/commentary-on-psalm-721-7-10-14-7>
- Psalms 72 - Dr. Constable's Expository Notes - Bible Commentaries. <https://studylight.org/commentaries/eng/dcc/psalms-72.html>

- Psalm 72:1 Commentaries: A Psalm of Solomon. Give the king Your judgments, O God, And Your righteousness to the king's son. <https://biblehub.com/commentaries/psalms/72-1.htm>
- Bible Gateway passage: Psalm 72 - New International Version. <https://www.biblegateway.com/passage/?search=Psalm+72&version=NIV>

Lisa 9. Grok 2. analüüs

Psalm 72 eksegeetiline analüüs

Sissejuhatus

Psalm 72 on üks kuninglikest psalmidest (royal psalms), mis kuulub psalteri teise raamatusse (psalmid 42–72). Selle pealkiri on "Saalomoni psalm" (heebrea keeles *lišlōmōh*, mis võib tähendada "Saalomoni jaoks" või "Saalomoni poolt"). Paljud kommentaatorid, sealhulgas David Guzik ja Matthew Henry, peavad seda Daavidi palveks oma pojale Saalomonile, kes oli troonipärija, kuid see on vormistatud Saalomoni poolt kui psalteri teise osa lõpetus. Psalm lõpeb doxoloogiaga (kiituslauluga) ja märkega, et "Daavidi, Iisai poja palved on lõppenud" (s 20), mis tähistab üleminekut psalteri järgmisele osale.

Ajalooliselt on psalm seotud Saalomoni kroonimisega või tema valitsemisajaga (u 970–930 eKr), kus ta palub tarkust ja õiglust (vt 1Kn 3:5–14). See peegeldab iidse Lähis-Idas levinud kuninglikku ideoloogiat, kus kuningas on Jumala esindaja, kes tagab õigluse ja heaolu. Psalm kasutab hüperboolset keelt, mis ületab ajaloolise Saalomoni valitsuse piirid (nt igavene valitsemine, universaalne dominioon), viidates messiaanlikule täitumisele Jeesuses Kristuses. Uues Testamendis pole otseseid tsitaate, kuid sarnasused Jesaja 11:1–5 ja 60–62-ga toetavad messiaanlikku tõlgendust. Kiriku traditsioonis seostatakse seda Epifaaniaga (Ilmutuspühaga), tähistades Kristuse kuningriiki kui Saalomoni omast suuremat (Mt 12:42).

Psalm on palvevormis, kuid libiseb üle prohvetlikuks ennustuseks, kirjeldades ideaalset kuningat, kes toob õigluse, rahu ja õnnistuse kõigile rahvastele. See täidab Aabrahami ja Daavidi lepingu lubadusi (1Ms 12:3; 2Sm 7:11–16).

Ajalooline ja kirjanduslik kontekst

Ajalooliselt peegeldab psalm Saalomoni valitsusaega, mis oli Iisraeli kuldajastu: rahu, õitseng ja rahvusvaheline tunnustus (nt Saba kuninganna visiit, 1Kn 10:1–13). Kuid psalm kasutab hüperbooli, mis ei sobi täielikult Saalomoni ajalooga – nt tema valitsus lõppes konfliktidega (1Kn 12:4) ja ei ulatunud "mere äärest mere ääreni" (s 8). See viitab

Antiookia koolkonna *theoria* hermeneutikale, kus ajalooline sündmus (Saalomoni valitsemine) sisaldab messiaanlikku täitumist ühtses nägemuses, mitte allegoorias. Hüperbool on signaaliks, et prohvetlik ilmutus ulatub kaugemale ajaloolisest kontekstist, sidudes selle Jumala lubadustega (nt 1Ms 3:14–15; 2Ms 23:31).

Kirjanduslikult on psalm kuninglik hümn, mis kuulub psalmide kogumisse, kus rõhutatase Jumala kuningriiki (nt psalmid 93–99). See lõpetab psalteri teise raamatu, ühendades Daavidi palved Jumala ülistamisega ja viidates tarkuse teemale psalmis 73. Keeleliliselt kasutab see paralleelisme (nt õiglus ja rahu), metafoore loodusest (vihm, mäed) ja geograafilisi viiteid (Taršiš, Šeba), mis rõhutavad universaalsust.

Struktuur

Psalm jaguneb kolmeks stroofiks, mis põhinevad palvetel salmides 1, 8 ja 15:

- Ss 1–7: Õiglane valitsemine (righteous rule).
- Ss 8–14: Universaalne ulatus (universal extent).
- Ss 15–19: Igavene õnnistus (perpetual blessings).

Doxoloogia (ss 18–19) ja postskriptum (s 20) lõpetavad psalmi. Alternatiivne struktuur keskendub "suurele ideele" salmis 7: "Tema päevil õitseb õige ja on rohkesti rahu, kuni kuu enam ei ole." See peegeldab Saalomoni palveid tarkuse eest (Gibeonis) ja templi pühitsemisel.

Salmide eksegeetiline analüüs

****Ss 1–4: Palve tarkuse ja õigluse eest.**** Psalm algab palvega Jumalale anda kuningale oma otsused (*mišpāṭîm*) ja õiglus (*šedāqâ*), et ta saaks rahvast õiglaselt juhtida, eriti vaeseid kaitstes. "Kuningapoeg" viitab Saalomonile, kuid laiemalt Daavidi majale ja lõpuks Messiale. Mäed ja künkad toovad rahu õigluse kaudu – metafoor, mis ühendab moraalse ja loodusliku korra, kus õiglus viljastab maad (vt 2Sm 23:3–4). Kuningas purustab rõhujad, tagades õigluse vaestele, kes sageli jäetakse ilma.

****Ss 5–7: Rahu ja õitseng.**** Rahvas kardab Jumalat nii kaua, kui päike ja kuu püsivad – hüperbool igavesest valitsemisest (Daavidi leping). Kuningas tuleb nagu vihm niidetud rohule, värskendades ja viljastades (vt Js 55:10; Ho 14:5). Õiged õitsevad ja on rohkesti

rahu – õiglus toob moraalse ja majandusliku õitsengu, nagu Saalomoni ajastul, kuid täielikult Kristuses, kes on Õiguse ja Rahu Kuningas (Hb 7:1–3).

****Ss 8–11: Universaalne dominioon.**** Kuninga valitsemine ulatub mere äärest mere ääreni, Eufratist maa otsteni – piirid, mis ületavad Iisraeli ajaloolist territooriumi (vt 2Ms 23:31). Kõrbeelanikud kummardavad, vaenlased lakuvad tolmu (vt 1Ms 3:14–15). Taršiši, saarte, Šeba ja Seba kuningad toovad ande – viide Saalomoni rikkusele (1Kn 10:23–25), kuid prohvetlikult Matteuse 2:11 (tarkade andid Kristusele). Kõik rahvad teenivad teda, täites evangeeliumi levikut (Mt 24:14).

****Ss 12–14: Halastav valitsemine.**** Kuningas päästab abivajajad, vaesed ja hingeliselt rõhutatud; ta lunastab pettuse ja vägivalla käest, sest nende veri on tema silmis kallis. See ületab Saalomoni osalise täitumise (1Kn 12:4) ja osutab Kristusele kui Lunastajale (*gō'ēl*), kes hoolib vaestest vaimus (Mt 5:3).

****Ss 15–17: Igavene õnnistus.**** Kuningas elab igavesti; talle antakse Šeba kulda, palvetatakse tema eest ja kiidetakse teda iga päev. Vilja on külluslikult mägedel, nagu Liibanon; linnad õitsevad nagu muru. Tema nimi püsib igavesti nagu päike; kõik rahvad õnnistavad end temas (passiivne hithpaal, vt 1Ms 12:3; Gl 3:8–9). See on evangeeliumi seeme, mis kasvab suureks saagiks (Jh 4:35).

****Ss 18–20: Doxoloogia ja lõpp.**** Kiitus Issandale, Iisraeli Jumalale, kes teeb imesid; tema nimi olgu õnnistatud igavesti, maa täidetud tema auhiilgusega. Aamen. Daavidi palved lõpevad, viidates alandlikkusele ja üleminekule Messia kuningriigile.

Teemad ja teoloogilised tähendused

Peamised teemad on õiglus (*šedeq*), rahu (*šālôm*), halastus vaestele ja universaalne kuningriik. Õiglus toob rahu ja õitsengu, ühendades moraalse ja loodusliku maailma. Messiaanlikult osutab see Jeesusele kui Daavidi Suuremale Pojale: tema valitsemine on igavene, lunastav ja õnnistust toov kõigile rahvastele, täites Jumala lepingud. Psalm rõhutab teenivat juhtimist (servant leadership), kus kuningas on Jumala esindaja, mitte

iseseisev valitseja. Teoloogiliselt kutsub see usklikke palvetama juhtide eest (1Tm 2:2) ja rõõmustama Kristuse kuningriigis, kus kõik vaenlased alistuvad armastuses.

Kokkuvõte

Psalm 72 on prohvetlik palve ideaalsest kuningast, mis leiab osalise täitumise Saalomoni ajas, kuid täieliku Jeesuses Kristuses. See rõhutab, et tõeline valitsemine põhineb Jumala õiglusel, toob rahu ja õnnistuse, ning ulatub üle ajalooliste piiride. Psalm kutsub meid Jumalat ülistama ja lootma Messia kuningriigile.

Kasutatud allikate loetelu

- David Guzik, *Enduring Word Bible Commentary on Psalm 72* (<https://enduring-word.com/bible-commentary/psalm-72>)
- Matthew Henry, *Commentary on Psalms 72* (https://www.blueletter-bible.org/Comm/mhc/Psa/Psa_072.cfm)
- Walter C. Kaiser Jr., "Psalm 72: An Historical and Messianic Current Example of Antiochene Hermeneutical Theoria" (https://etsjets.org/wp-content/uploads/2010/06/files_JETS-PDFs_52_52-2_JETS-52-2-257-270-Kaiser.pdf)
- Charles H. Spurgeon, *Treasury of David—Psalm 72* (<http://www.romans45.org/spurgeon/treasury/ps072.htm>)
- CEP Preaching, *Psalm 72:1-7, 10-14 Commentary* (<https://cepreaching.org/commentary/2014-12-15/psalm-721-7-10-14>)
- Working Preacher, *Commentary on Psalm 72:1-7, 10-14* (<https://www.working-preacher.org/commentaries/revised-common-lectionary/epiphany-of-our-lord/commentary-on-psalm-721-7-10-14-7>)

Lisa 10. Grok 3. analüüs

Psalm 72 eksegeetiline analüüs

Sissejuhatus

Psalm 72 on üks kuninglikest psalmidest (inglise k. royal psalm), mis on omistatud Saalomonile (pealkiri: "Saalomoni laul"). See kuulub Psalmide raamatu teise raamatu (psalmid 42–72) lõppu, mis on peamiselt Taaveti psalmide kogu. Psalmi lõpus (s 20) märgitakse: "Siin lõpevad Taaveti, Iisai poja palved", mis viitab sellele, et Saalomon võis selle lisada või koostada, eraldades teise raamatu kolmandast, mis algab Aasafi psalmidega. Ajaloolises kontekstis võib see olla Saalomoni palve oma kuningriigi eest, peegeldades tema tarkuse palvet 1Kn 3:5–9, kus ta palus Jumalalt õiglust ja õigemeelsust. Samas ületab psalm ajaloolise Saalomoni valitsemise, kasutades hüperbooli, mis viitab messiaanlikule kuningale – Jeesusele Kristusele kui Taaveti Suuremale Pojale ja Kuningate Kuningale. Juudi traditsioonis, nagu Targumis, lisatakse salmile 1 sõna "Messias", ja psalm sarnaneb messiaanlike prohvetikuulutustega nagu Js 11:1–5 ja Js 60–62. Antiookia hermeneutika (theoria) võimaldab tõlgendada seda nii ajalooliselt (Saalomon) kui ka messiaanlikult, kus hüperbool laiendab tähendust ajaloolisest kaugemale.

Psalm on kroonimislaul või palve kuninga eest, mis rõhutab kuninga rolli Jumala esindajana maal, kes jagab jumalikku õiglust ja õigemeelsust, mitte omaenda võimu. See on paigutatud Psalteri "õmblustele", tähistades Taaveti monarhia üleminekut tulevasele kuningriigile, kus Jumala valitsemine saab esiplaanile.

Psalmi struktuur

Psalm jaguneb kolmeks stroofiks, mis keskenduvad õigemeelsusele, universaalsusele ja igavikulisusele, kusjuures palved (s 1, 8, 15) moodustavad raamistiku:

- S 1–7: Palve kuninga õigluse ja õigemeelsuse eest.
- S 8–14: Kuningriigi ulatus ja hoolitsus vaeste eest.
- S 15–17: Õnnistused ja viljakus.
- S 18–20: Doksooloogia ja lõpp Taaveti palvetele.

Peamine idee on s 7: õigemeelsus õitseb ja rahu on külluslik, kuni kuu enam ei ole.

Eksegees sektsioonide kaupa

****S 1–7: Palve tarkuse ja õigluse eest****

Psalm algab palvega: "Anna kuningale oma õigused, Jumal, ja kuninga pojale oma õiglus!" (s 1). Siin palub Saalomon (või Taavet oma pojale) Jumalalt (Elohim) õigusi ja õigemeelsust, et kuningas saaks rahvast õiglaselt juhtida, eriti vaeseid ja rõhutuid kaitstes (s 2–4). Mäed ja künkad sümboliseerivad valitsusi või loodust, mis toovad rahu õigemeelsuse kaudu – õiglus viljastab maad nagu vihm niidetud muru (s 3, 6). Kuningas purustab rõhujad (s 4), mis viitab laimajatele või petjatele. Rahvas kardab Jumalat nii kaua, kui päike ja kuu püsivad (s 5), mis on hüperbool, mis ületab ajaloolise Saalomoni valitsemise ja osutab igavikulisele messiaanlikule rahule. Saalomoni ajal täitus see osaliselt tema tarkuses ja rahus, kuid täielikult Kristuses, Kuningas Õiguses ja Rahus (Hb 7:1–3). Õiglus toob ökoloogilise õnnistuse, nagu Js 44:3 ja Ho 14:5.

****S 8–14: Universaalne valitsemine ja halastus vaestele****

Kuninga valitsemine ulatub "merest mereni ja jõest kuni maa ääreni" (s 8), mis kordab 2Sm 7 Taaveti lepingut ja ületab Iisraeli piire, viidates globaalsele domineerimisele (vrd Ts 9:10). Kõrbeelanikud kummarduvad, vaenlased lakuvad tolmu (s 9; vrd 1Ms 3:14–15), ja kuningad Tarsise, Saaba ja Seebast toovad ande (s 10–11). See ei tulene sõjalisest võimust, vaid kuninga halastusest: ta päästab vaeseid, kes hüüavad, halastab abituid ja lunastab nad rõhumisest ja vägivallast, sest nende veri on tema silmis kalliskallis (s 12–14). Saalomoni ajal oli osaline täitumine (1Kn 10:23–25), kuid hiljem kaebati rõhumise üle (1Kn 12:4); messiaanlikult täitub see Kristuses, kes lunastab Saatana pettusest ja vägivallast (Js 11:4).

****S 15–17: Õnnistused ja igavikuline nimi****

Kuningas elab igavesti, saab Saaba kulda, ja tema eest palvetatakse pidevalt (s 15). Maa on vilja täis, isegi mäetippudel, viljad lehvivad nagu Liibanon, ja linnad õitsevad nagu muru (s 16). Tema nimi püsib igavesti, päikese ees tärkab, ja kõik rahvad õnnistavad end temas (s 17; vrd 1Ms 12:3 Aabrahami töötus). See hüperbool osutab ülestõusmisele ja igavikulisele valitsemisele, mida Saalomon ei saavutanud, kuid Kristus küll (Hb 7:25).

****S 18–20: Doksooloogia****

Psalm lõpeb Jumala kiitusega tema imeliste tegude eest, sooviga, et maa täituks tema auhiilgusest (s 18–19). See on palve Kristuse kuningriigi saabumise eest ("sinu riik tulgu").

Teoloogilised teemad

Psalm rõhutab õiglust (mishpat) ja õigemeelsust (tsedaqah) kui kuninga valitsemise alust, mis toob rahu (shalom) ja viljakuse. Kuningas on Jumala esindaja, kes kaitseb vaeseid ja purustab rõhujad, luues ühiskonna, kus õiglus voolab nagu jõgi (vrd Am 5:24). Messiaanlikult osutab see Jeesusele, kelle valitsemine on igavikuline, universaalne ja halastav, täites Aabrahami tõotuse rahvaste õnnistamisest (Mt 2:11; Ilm 11:15). Hüperbool (nt igavikuline valitsemine, globaalne au) näitab, et psalm on "üldine prohvetikuulutus", mis täitub järk-järgult ajaloos ja kulmineerub Messias. Teoloogiliselt kutsub see Jumala rahvast üles toetama marginaliseeritud ja ootama täielikku kuningriiki Jeesuses.

Kokkuvõte

Psalm 72 on palve ideaalse kuninga eest, mis ajalooliselt peegeldab Saalomoni valitsemist, kuid prohvetlikult osutab Kristuse igavikulisele, õiglasele ja universaalsele kuningriigile. See rõhutab, et tõeline au tuleb õiglusest, mitte võimust, ja kutsub uskumaid palvetama selle saabumise eest.

Kasutatud allikate loetelu

- Enduring Word Bible Commentary Psalm 72. <https://enduringword.com/bible-commentary/psalm-72> ,
- Commentary on Psalms 72 by Matthew Henry. https://www.blueletter-bible.org/Comm/mhc/Psa/Psa_072.cfm ,
- Commentary on Psalm 72:1-7, 10-14. <https://www.workingpreacher.org/commentaries/revised-common-lectionary/epiphany-of-our-lord/commentary-on-psalm-721-7-10-14-7> ,
- PSALM 72: AN HISTORICAL AND MESSIANIC CURRENT EXAMPLE OF ANTIOCHENE EXEGETICAL THEORY AND PRACTICE by Walter C. Kaiser, Jr.

https://etsjets.org/wp-content/uploads/2010/06/files_JETS-PDFs_52_52-2_JETS-52-2-257-270-Kaiser.pdf ,

Annotatsioon

Tehisintellektide kiire areng on mõjutanud piibliteaduse maailma, kus üha enam kasutatakse tehisintellekti piiblitekstide tõlgendamiseks ja tõlkimiseks. Antud bakalaureusetöö uurib kolme tehisaru rakenduse (ChatGPT, Copilot ja Grok) Psalmi 72 eestikeelset eksegeetilist tõlgendust. Töö eesmärk on võrrelda kolme tehisaru koostatud analüüse akadeemiliste psalmikommentaaridega, et selgitada välja kas nende vahel leidub erinevusi ja sarnasusi. Uurimus käsitleb, kas ja kuidas tehisintellektid analüüsivad psalmi struktuuri, teoloogilist sõnumit ning kas ja mil määral nad järgivad klassikalisi eksegeetilisi meetodeid. Olulist tähelepanu pööratakse ka sellele, millistele allikatele tehisintellektid oma analüüsides viitavad ning kuivõrd need vastavad akadeemilistele standarditele. Tulemused aitavad hinnata tehisintellekti potentsiaali ja piiranguid religioossete tekstide analüüsimisel/tõlgendamisel ning selle sobivust akadeemilise töö abivahendina.

Märksõnad: Tehisintellekt (TI), ChatGPT, Copilot, Grok, Psalm 72

Lihtlitsents töö avaldamiseks

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Martin Jüri Sihvre,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Tehisaru rakenduste ChatGPT, Copilot ja Grok kasutamine Vana Testamendi psalmide eesti-keelses eksegeesis, Psalmi 72 näitel“, mille juhendaja on Urmas Nõmmik, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Martin Jüri Sihvre

04.05.2026